

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN

DIRECTOR: Dr. C. DIACONOVICH.

Anul al XXXXV-lea

1904.

Editura Asociațiunii.

SIBIIU, 1904.

TIPOGRAFIA ARCHIDIECESANE.

Sumarul Transilvaniei.

	Pag.		Pag.
I. Istorie.			
Comunicări, de I. Minea	217	Principiile artei moderne, de Dr. Iosif Blaga. (Disertațiune cetită la adunarea generală a „Asociațiunii“ din Timișoara).	202
La istoria Românilor din Bihor, de Dr. Stefan Erdélyi	37	Regule ortografice stabilite de Academia Română în anul 1904.	192
Societatea geografică română	118	Rolul poveștilor în educațiune (Conferență publică ținută în Sibiu la 3 Ian. n. 1901 de Dr. Petru Șpan)	26
II. Literatură și știință.			
Apel pentru unificarea ortografiei române, de Presidiul Asociațiunii	189	Să ne îndreptăm limba!	49
„Carte de învățătură pentru școalele de repetițiune economice, ultimii ani ai școlii populare, precum și pentru alte institute“, de Iuliu Vuia, director și învățător, recens. de A. Vlaicu	181	Studiile D-lui L. Șăineanu despre influențele orientale asupra limbii române, de Iosif Popovici	1
Date statistice referitoare la starea culturală a Românilor în municipiile locuite de Români, de I. F. Negruțiu	121	Virgiliu, de M. Străjanu	68,124
Dela Academia Română	101	III. Din sinul „Asociațiunii“.	
Dialectele române. (Cetit în ședința festivă a secțiunilor științifice literare ale „Asociațiunii pentru lit. rom. și cult. popor. rom.“ în adun. gener. din 1904 la 22 Sept.)	161	Adunarea generală dela Timișoara	149
„Enciclopedia Română“, (Raport despre terminarea publicațiunii, prezentat comitetului central al „Asociațiunii“, în ședința sa din 31 Martie 1904)	51	Discurs de deschidere, rostit de dl Dr. Liviu Lemény la adunarea generală din Timișoara	152
„Igiene școlară“, de Dr. I. Beu, recens. de S. Stoica	184	Discurs, rostit de dl Emanuil Ungurianu la adunarea gener. din Timișoara	155
„Impărțirea, lucrarea și îngrijirea unei moșii“, de I. F. Negruțiu, recens. de R. Simu	187	Discurs, rostit de dl Dr. George Dobrin la adunarea generală din Timișoara	157
„Invățământ practic din istoria naturală“ pentru școalele populare, de Iuliu Vuia, director și învățător recens. de Dr. A. Chețianu	177	Discurs, rostit de dl Dr. N. Oncu la adunarea gener. din Timișoara	159
Iubileul revistei „Familia“	144	† Dumitru A. Mosora, (fost membru al secțiunii școlare)	39
Ortografia română. (Raportul secțiunii literare a Academiei Române și deciziunea adusă în șed. plen. a Academiei)	83	† Ioan M. Rîureanu	188
		Sucesiunea după fericitul Ioan Petran	40
		Zidirile noue ale Asociațiunii	41
		IV. Din despărțeminte.	
		— Abrud-Câmpeni	42
		— Alba-Iulia	42
		— Beiuș	42
		— Brașov	43
		— Orade	45
		— Sătmar	46
		— Timișoara	46
		— Torac	47
		(Veți și sumarul Analelor!)	

	Pag.
V. Bibliografie.	
„Amicul Poporului“, calendar ilustrat pe an. 1905. Sibiu 1904.	223
„Amicul tinerimei“, revistă pentru tinerime	87
Anuarul Băncilor Române Anul VI. 1905. Editura Băncilor Române. Sibiu.	222
Banca Austro-Ungară de I. I. Lăpădatu. Sibiu, 1904.	222
Biblioteca „Cărțile Săteanului Român“: Nr. 1. „ <i>Schițe din popor</i> “, de George Stoica; Nr. 2. „ <i>Păcatele noastre</i> “, de Petru Suciu	223
Biblioteca teatrală, trei broșuri: <i>Vine Vlădica</i> , comedie în trei acte de Antoniu Popp, <i>Dușmănoasa</i> , pentru Ajunul Crăciunului, de Maria Drăgan, <i>La Crăciun</i> , dramă în 3 acte și <i>Pictorul fără voie</i> , comedie într'un act de Antoniu Popp	223
Bilder aus Romänien, von Maximilian W. Schroff, Bukarest 1904.	222
Calendar pe anul comun 1905. Sibiu 1904.	224
„Calendarul Săteanului“, pe an. 1905. Sibiu, 1904.	224
Cartea Săteanului, de Emanoil Părăeanu. T.-Jiu, 1904.	222
Câteva cuvinte asupra bisericilor sfântului Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi publicate de Administrațiunea Casei Bisericeii. București, 1904.	220
Curs complet de corespondență comercială cu explicarea terminilor comerciali de I. C. Panțu	221

	Pag.
Despre portul românesc și trei piese teatrale, de Maria Drăgan.	223
Dispute cu Nazarenii, II.	87
Drepturile, datorințele și reponsabilitatea membrilor comitetului de supraveghiere, de Alfred Kormos, traducere de C. Popp	221
„Enciclopedia Română“	47
Experiențe cu diferite varietăți de cartofi pe Domeniile Coroanei, de C. Roman și I. Enescu	223
Igiena școlară, de Dr. Ilie Beu	86
Istoria Românilor Bănățeni, de Dr. teol. George Popoviciu, protopresbiter. Budapesta, 1904	220
Istoria Seminarului „Veniamin“ din Iași, de George Adamescu	220
Legendar sau carte de cetire de Vasile Petri. Sibiu, 1904.	222
Limba română poporană și dialectul sicilian, de Alexiu Viciu. Blaj, 1904	221
Noul Abecedar românesc, de Vasile Petri. Sibiu, 1903	222
„Posnașul“, calendar umoristic ilustrat pe an. 1905. Sibiu, 1904	224
Protocolul sinodului archid. gr. or. rom. din Transilvania ținut la an. 1904. Sibiu, 1904.	223
Repertoriu bibliografic al producțiunii literare române din țeară pe anul 1903	88
Stefan cel Mare, de Alex. Lăpădatu. București, 1904.	221
Studii de contabilitate, de Ioan I. Lăpădatu. Sibiu, 1904.	222
Versuri religioase și morale, de George Simu. Bistrița, 1904.	223

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. I.

Sibiu, Ianuarie—Februarie 1904.

An. XXXV.

STUDIILE D-LUI L. ȘĂINEANU

despre influențele orientale asupra limbei române.¹⁾

Sunt nemărginit de mult recunoscător dlui G. Paris, care a binevoit să-mi presinte ocasiunea de a Vă face un mic tablou despre cercetările dlui Șăineanu. Dl Șăineanu a cuprins în studiile sale limba și cultura română. Aceasta în sine e un fapt nou pentru România. În alte țeri, unde lingvistica nu e în leagăn, studii de acest gen au fost făcute de multă vreme. Dacă nu mă înșel studiile lui Hehn și Schrader au pătruns în toate părțile, fapt în sine legitim. Istoria și lingvistica au fost totdeauna privite ca două surori. Două științe, cari ne pot presenta în principiu dificultăți diferite. E drept, că corelațiunea proprie a istoriei e cultura, dar' e drept și aceea că limba joacă un rol mare în cultură. Și din acest motiv

¹⁾ Studiul de față s'a făcut la îndemnul mult regretatului G. Paris și a format obiectul a două conferențe, ce s'au ținut în Dumineca Paștilor și Dumineca Tomii 1902 în cabinetul de lucru al măestrului. Punctul de plecare l-a format marea lucrare a domnului Șăineanu: *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, București 1900, 2 volume. Volumul I. cuprinde „Introducerea“ 335 pag. Vol. II. partea 1 „Vorbe populare“ 406 pag., partea a 2-a „Vorbe istorice, împrumuturi literare și indice general“ 278 pag. Fiind însă lucrarea scrisă în românesce și astfel neaccessibilă lumii învățaților autorul a făcut bine de a prezentat din lucrare un extras în franțuzesce: *Les éléments orientaux în Romania* vol. XXX pag. 539—566 și vol. XXXI pag. 82—99 și 557—589. În general opera dlui Șăineanu a fost judecată de bună și utilă. A fost chiar de două-ori premiată, odată de Societé de linguistique și a doua-oară de Institut, ambele din Paris. Dacă public observările mele asupra lucrării dlui Șăineanu o fac din un simplu motiv, fiind-că până ați — dacă nu mă înșel considerând mijloacele ce-mi stau la dispoziție — avem numai o scurtă dare de samă, făcută de dnul Weigand în Zeitschrift für Romanische Philologie vol. XXVII (anul 1903) pag. 227—229. Scopul studiului meu vrea numai să îndrepteze erori străcurate în lucrarea dlui Șăineanu și să stabilească adevărul după priceperea mea.

nu pot decât să vorbesc bine despre silința dlui Șăineanu. Dar' în zilele noastre o silință, ori-cât de nobilă, nu ajunge.

Înainte de a Vă menționa raporturile între limba și cultura română influențate de Turci și de semenii lor, permiteți-mi să fac câteva observări asupra bibliografiei chestiunii, tratată de dl Ș. Timpul, mijloacele și preparațiunea mea îmi permit simplu să ating în detal mai multe părți esențiale din această publicațiune lăsând de o parte desvoltările lor. Nu voesc să Vă repetez faptele, dar' trebuie îndreptate erorile și referențele defectuoase. În vol. I, pag. 312—317 avem izvoarele științifice mult-puțin suficiente, de cari s'a servit dl Ș. În vol. II, p. 401 adaugă dl Ș. alte indicațiuni nouă. Încep cu starea generală a chestiunii tratată de Miklosich, care într'adevăr a studiat: *Die türkischen Elemente in den süd-ost und ost-europäischen* (dl Ș. a copiat rău *süd-ost* și *ost-europ.*, despărțirea se referă la *Sprachen* și nu la regiuni) *Sprachen*. Pe lângă *Griechisch*, *Albanisch*, *Rumunisch*, *Bulgarisch*, *Serbisch* trebuie să adaugem și *Kleinrussisch* și *Grossrussisch*. Nu înțeleg de ce a omis dl Ș. cele două limbi din urmă, unindu-le într'un singur cuvânt *Russisch*. Pot asigura, că slavistii sunt de acord cu mine și noi toți șcim că ruteana nu-i rusasca și pot chiar spune că există un oare-care antagonism între aceste limbi. Pentru a completa seria limbilor studiate de Miklosich citez încă polona. În ce privește publicațiunea lucrării trebuie să adaug că Miklosich a prezentat-o Academiei de științe din Viena la 2 Ianuarie 1884, dar' partea a doua dela K—Z a fost publicată abia la 1885 în vol. 35 al memoriilor. Suplementul lui Miklosich pentru vol. 34 (dela A—K) și 35 (dela K—Z) a fost publicat în 1889 și nu 1888 și în 1890 în vol. 37 (dela A—M) și vol. 38 (dela N—Z cu un adaus dela A—Z). Data dlui Ș. e inexactă și-mi pare rău că această greșală n'a fost îndreptată în România XXX. Pentru slavistică citez două lucrări citate bine de Miklosich și rău de dl Ș. Prima e un fel de disertație de Dj. Popovici publicată în Memoriile soc. sav. din Belgrad scrisă sârbesce (cf. Miklosich Lit. cit. vol. 38 pag. 193). Titlul adevărat e: *Turske i druge istočanske reči u našem jeziku Glasnik srpskog učenog društva, Kniga 59*. Nu știu de unde a scos dl Ș. titlul nemțesc al lucrării de mai sus. A doua lucrare e o comunicațiune

făcută în congresul orientaliștilor la Berlin (1882) de Luka Marinkovitch. Titlul complet e: *Vocabulaire des mots persans, arabes et turcs introduits dans la langue serbe avec* (partea aceasta omisă la dl Ș. I. 315) un *exposé de la littérature serbe*. Ca să se scie unde să se caute această lucrare dau și locul: *Verhandlungen des fünften internationalen Orientalisten-Congresses II. 2. pag. 299—332, Berlin 1882, veți și Miklosich vol. 35 al Mem. pag. 191.*

Pentru l. turcă amintesc marele dicționar, făcut într'un spirit științific al dlui Dr. Radloff citat și de dl Ș. Nu înțeleg de ce nu e dat exact titlul și data publicațiunii la dl Ș. I. 316. Observ simplu: *Versuch eines Wörterbuches* (nu *Wörterbuchs*) *der Türk-Dialekte*¹⁾ ca la dl Ș. I. 316. Cele trei prime fascicole au fost folosite deja de Miklosich pentru suplimentul său, va să dică publicațiunea a început înainte de 1890. În volume e I. din 1893 (vocalele) și II. în 1899 (consoanele). În ori-ce cas datele dlui Ș. sunt greșite.

În prefață la vol. II. pag. 6 dl Șăineanu scrie: „Sub raportul elementului comparativ, mai ales al idiomelor balcanice, nu ne-am mărginit la informațiunile aflătoare la Miklosich, ci am căutat a sporî materialele cât privesce mai cu samă limbile bulgară și neogreacă“. În bibliografia dlui Ș. nu găsim nici un dicționar pentru bulgară și pentru neogreacă lipsesc Korais și Iannarakis, cari după a mea părere ar completa pe Legrand, despre care și A. Thumb ne spune că adaugă un glosar la cartea dsale „weil auch das neugriechisch-französische Wörterbuch von Legrand (Paris, Garnier) für meine Texte nicht ausreicht.“²⁾ Dacă dicționarul pomenit nu ajunge pentru 68 fețe de texte publicate de Thumb, cum să poată ajunge pentru influința totală a influențelor orientale asupra întregii limbi populare. Și ori-cine se ocupă serios de greaca modernă, trebuie să lucreze cu dicționarele pomenite.

Pentru sêrbă trebuie să considerăm și Bosnia. Sêrbii din Bosnia sunt mohamedani și în vieța, obiceiurile și datinele lor turci. Asupra limbii și unor datini ale lor avem studii fru-

¹⁾ Titlul rusesc e: *Opyt slovarja tjurskih narečij.*

²⁾ Cf. A. Thumb, *Handbuch der neugriechischen Volkssprache*, Strassburg 1895, p. XVI.

moase publicate în Zbornik za narodni život i običaje vol. III—IV (datinile despre nuntă) și în Narodne Pjesme publicate de Dr. Bosanac și Marjankovici sub auspiciile soc. cult. Hrvatska matica (Zagreb) vol. II, unde avem un dicționar de cuvinte turcesci folosite în Bosnia. Publicațiunile din urmă sunt mult mai bune decât Bosnische Sprachdenkmäler ale Drului Blau folosite de Miklosich.

În fine pentru domeniul român constat cu părere de rău că dl Ș. a uitat total dialectul meglen. El n'a citat nici pe Weigand, Vlachomeglen, unde am aflat niște cuvinte turcesci, nici lucrarea frumoasă a lui Papahagi, Români din Meglenia. Această din urmă a fost contemporană cu a dlui Ș., dar' de altminteri putea fi folosită ulterior în România, ce nu s'a făcut nici chiar un an mai târziu.

Pentru aromână ar fi trebuit citate textele Doctorului Obedenaru, căci ori și cum glosarul lui e cel mai complet. E bine de a-l cita, fiind-că voiu arăta în decursul cercetărilor mele asupra studiilor dlui Ș. cuvinte cunoscute de Miklosich dela Dr. Obedenaru și ignorate de autorul nostru.

* * *

Referitor la bibliografia istorică nu pot aminti nimic de nou. Dar' pot aminti polemica între dnii Iorga și Ș. cu privire la opera celui din urmă. Dl Iorga fiind „*invitat*“ de „amicul“ său, dl Ș., să facă o critică lucrării menționate a avut *imprudența amicală* să semnaleze mai multe greșeli din lucrarea dlui Ș. Aceasta n'a satisfăcut pe d. Ș. De aici polemica, care s'a terminat în favorul dlui Iorga.¹⁾ Trec cu tăcerea această polemică pentru-că ea din punct de vedere științific, istoric precum și filologic depășește limitele felului nostru de vedere. E drept că dl Iorga înseamnă o mulțime de inexactități din lucrarea dlui Ș. precum de ex. date false (câte odată de un secol), lipsa de cunoștința isvoarelor istorice, traducere insuficientă din germână, francesă și latină. Dl Ș. lucrează cu autori din cari nu ne citează paginile, și câte odată îi înțelege rău. În ce privesce suplimentul lexicologic al dlui Iorga s'ar' putea în articolul din urmă de tot puțin modifica. În general critica

¹⁾ Vezi „Noua Revistă Română“ Nr. 26, 27, 28, 29, 31, 32 (anul 1901).

dlui Iorga e acceptabilă din punct de vedere științific, nu ne putem însă atașa tonului ei puțin amar, provocat de altminteri de dl Ș.

Imi permit a cita din punct de vedere istoric epocile dlui Iorga, cari mi-se par legitime. Considerând că influența turcească începe în Muntenia în secolul al XIV-lea și în Moldova în al XV-lea se pot recunoaște patru epoci: I-a pentru ambele țări dela început până la jumătatea secolului XVI, influință de politică, a II-a în Moldova se începe cu suirea pe tron a lui Petru Șchiopul, în Muntenia cu domnia lui Mircea Ciobanul, în această epocă trece și viața la Constantinopol, a III-a dela Mihaiu Viteazul până la Fanarioți, infiltrare pe cale culturală nu numai politică, a IV-a Fanarioții. Această epocă e cea mai penibilă și a adus cu forța reacțiunea dela 1821. În 1831 regulamentul organic cu formele politice europene sub influința Rușilor încep a schimba această stare tristă. Citez încă caracteristica acestor influințe făcute de dl Iorga (N. R. R. Nr. 26 pag. 59): „Din influința turcească au rămas elemente în limbă, care sunt bune, pentru-că au îmbogățit-o, și urme în moravuri, care sunt rele, fiind-că ne fac și până azi un popor fără rânduială, fără iubire de lucru, fără curiozitate a inteligenței și fără sete de ideal“.

* * *

Înainte de a aborda influințele turcesci trebuie să spun o vorbă despre extensiunea și conținutul lucrării dlui Ș. Avem trei mari tomuri. Primul volum ne dă partea dintâiu introducțiunea pe 335 pagini. Celelalte două cuprind partea a doua, al doilea volum e în 2 tomuri: II. 1. pe 407 pag. Vorbe populare și II. 2. vorbe istorice, împrumuturi literare, indice general pe 279 pag., din cari singur indicele cuprinde 133 p. Introducerea conține — după părerea mea — o serie de cercetări foarte interesante, dar' nu destul studiate. Volumul introducerii e împărțit în 4 părți mari: A) Limba, B) Cultura, C) Resultate și D) Concluziune. Fie-care din aceste părți are subdivisiuni. Încep cu limba care are numai 2 secțiuni. I-a Considerațiuni etnologice, cari arată familia uralo-altaică (Cap. I), grupul turco-tatar (Cap. II), limba osmanlie (Cap. III). Sect.

II-a tratează despre considerațiuni preliminare (Cap. I), elementul fonetic (Cap. II), elementul morfologic (Cap. III), elementul semantic (Cap. IV), elementul lexical (Cap. V), elementul onomastic (Cap. VI) și elementul folkloric (Cap. VII). Referitor la cultură avem trei secțiuni: I-a politica, a II-a societatea, a III-a comerțul și industria. În secția politicii avem raporturi cu poarta (Cap. I), Domnul (Cap. II), curtea (Cap. III), traiul la curte (Cap. IV), armata (Cap. V), justiția (Cap. VI) și dările (Cap. VII). Cu privire la societate a tratat dlul Ș. costumul (Cap. I), nutrimentul (Cap. II) și sociabilitatea (Cap. III). A treia secțiune tratează negoțul (Cap. I) și meseriile (Cap. II). Resultatele cunosc categoriile împrumuturilor existente referitoare la locuință și alimentațiune (Cap. I), la îmbrăcăminte (Cap. II), la domeniile naturei (Cap. III), la negoț și profesiuni (Cap. IV) și la epitete și generalisări (Cap. V.)

În concludsiune avem literatura, cronologia și circulațiunea și în urmă metoda. Am pomenit conținutul introducerii generale într'o formă sumară din două motive: 1. fiind-că felul meu de vedere se deosebesce de al dlui Ș și 2. fiind-că resumatul dlui Ș. din Romania a reunit mai multe părți combinând faptele mai strîns. Cultura lipsesce de tot, folklorul nu-i, etc. veți Romania XXXI.

În observările câștigate din studiul lucrării dlui Ș. cuprind numai partea lingvistică și și-n această parte numai lucrurile despre cari îmi pot forma o judecată. Eu nu cunosc limba turcă, dar' acest inconvenient nu mă împedecă de a privi faptele în general¹⁾. Dacă vorbesc de cuvinte turcesci nu pot da studii dialectale, dar' pot semnala faptele reale. Dl Ș. încă nu cunoasce limbile slave. Aflăm în cartea dsale greșeli prea elementare. Câte-va greșeli trebuie îndreptate. Pluralul cuvîntului *pecenengŭ* e dat de dl Ș. *peceneji*, nu trebuie să uităm că acest cuvînt e din Cronica lui Nestor (autorul publ., ediția și pagina sunt uitate). Dealtminteri greșeli în citate au fost relevate și de dl Iorga (N. R. R. Nr. 31, pag. 326 anul 1901). A daug simplaminte că pluralul dela *pecenengŭ* e *pecenezi*, fiind-că

¹⁾ D. Duvau, care a făcut raportul în Société de linguistique din Paris, pe basa cărui a fost premiată lucrarea dlui Ș. nu cunoasce nici turca, nici româna și nici limbile slave, cari toate la un loc se amestecă în acel colț de pămînt, ce poartă numele de Balcan.

în cazul acesta *g* se desvoaltă înainte de *i* în *z*. Declinațiunea în general e cam slabă. Pe pagina 96 din Introducere vrea să spună sêrbesce că sabia nu taie capul plecat. D. Ș. scrie *pokorn glav*, bine poate fi numai *pokornu glavu*, e vorba de acusativ. Pentru cunoascerea limbei bulgare e curioasă greșala de pe pag. 104 din Introducere, unde se vorbește despre *ot* (*ot hak doiğ*) care ar influența în română dativul. Această observațiune e inexactă pentru ambele limbi. Nu voesc să intru în sintaxa istorică a acestor limbi, ci spun numai că *ot* în bulgară cere genetivul, lăsând chiar la o parte usul. Declinațiunea a dispărut în neobulgară ca în română, albaneză etc. În română însă *dela mine, din București, din stînga*, etc. nu-s genetive. Limba maghiară încă n'o cunoaște d. Ș. ¹⁾ De limba turcească spune dl Iorga, prietinesce că n'o cunoaște. De altminteri lucrurile aceste tradează din lucrarea dlui Ș. competența d-sale. Sunt încă și alte greșeli, cari nu-mi permit absolută încredere în cercetările dlui Ș.

Pentru a studia cuvintele turcesci în română, par'că n'avem lipsă să vorbim de influințe orientale, aceasta e o noțiune prea largă și expresiunea ei rămâne prea vagă. Trebuie să avem cunoștințe solide nu numai în domeniul turcesc, dar' și în cel slav și preste tot trebuie să cunoaștem bine câmpul românesc. Țările Românilor și Slavilor fiind într'o comunitate nu numai religioasă, ci chiar într'o comunitate de griji și dureri, cauzate de dominațiunea turcă, au suferit aceleași influințe. Tocmai de aceea nu-i ușor a judeca împrumuturile. Tot această dificultate se presintă une-ori pentru domeniul slav meridional pentru împrumuturile slave medievale. E adevărat că o mulțime de cuvinte turcesci a străbătut în limbile balcanice precum și în română prin un intermediar greu de determinat. În cercetările dlui Ș. lipsesce un studiu de acest fel. E adevărat, că dsa presupune că cuvintele turcesci din Bănat au să multă-

¹⁾ Țin să îndrept cu această ocaziune o eroare foarte gravă, care a fost repetată de trei ori. E vorba de *Tündér-Ilona* (Ileana Cosânzeana) și nu *Tunder Illona* a dlui Ș. care sub numele de *Saincan* a publicat un articol în rev. *La tradition* din Paris despre produsele literare populare. Pentru prima-dată greșala fu comisă în revista de mai sus, a doua oară în *Noua Revistă Română* Nr. 40 p. 192 (anul 1901), unde s'a pomenit de articolul din *Tradition* și a treia oară a fost spusă într'o lecțiune despre folklorul balcanic făcută de dl Ș. în *Ecole des Hautes Etudes* (Section des sciences religieuses) din Paris.

mească existența lor limbei sârbesci. Pentru mine această teorie e neprobabilă. Pentru a stabili raporturile împrumuturilor avem un singur mijloc, fonetica, cam ignorată de altfel de d. Ș.

Românii au mai bine de o mie de ani și pe Maghiari ca vecini. Aceștia aparțin familiei uralo-altaice, e drept că nu grupului turco-tatar, ci celui fino-ugric. Studiul limbei maghiare din punct de vedere comparativ cu împrumuturile turcesci ar putea obli mai multe dificultăți. Din punct de vedere fiziologic avem sunetul turcesc *ö* și maghiar *ő*, cari se desvoaltă românește în *io* și *iu* de es. turc. *kör* > rum. *chior-cior*, turc. *karagöz* > rum. *caraghioz*; magy. *bős* > rum. *bios* (în dicționarul rum. din Pesta publ. în întregime de dl Crețu în Tinerimea română), magh. *bőség* > rum. *biușag* în dicț. pomenit se află și *biosime*. Din raporturile aceste vedem *ö—ő=io—iu*, cu alte vorbe un *ö* ce se apropie de *-io* cu *o* închis și un *ő* închis de *-iu* cu *u* deschis. Din punct de vedere fiziologic corelațiunea e perfectă. Cas analog avem în limbă rusască unde *ö* nemțesc se desvoaltă în *io* de ex. Göthe > Giote. La Sârbi *ö=e*, desvoltare de alt-minteri făcută în gura Vienezilor: *Gete*, *Kerper* pentru Göthe, *Körper* etc. Evoluția aceasta progresivă se desvoaltă cu ușurința orășenilor.

Ce fac Vienezii fac în altă măsură și Parisienii. Putem și în Paris auzi din gura fetelor: *tut-a ler* pentru *tut-a lör* pentru l'heure netranscris foneticesce fiind acest lucru puțin posibil în *Transilvania*, etc. Pe lângă asemănările aceste fonetice avem și altele psihologice. Nu e permis a scăpa din vedere comunitatea turco-maghiară, care ne poate da indicațiuni foarte prețioase referitoare la faptele fonetice. E adevărat că dl Ș. citează, poate prin hazard, nume ca Vámbéry, Kúnos, dar' uită a pomeni pe Budenz, Simonyi, Munkácsi, Setälä, cari formează sufletul cercetărilor de acest fel.

Avem încă un fapt mare care din punct de vedere lingvistic precum și istoric e pentru studiul nostru nu numai necesar, ci chiar imperativ, e vorba de amestecul Slavilor cu Ural-altaienii. Miklosich a recunoscut trei epoci pentru influințele aceste. ¹⁾ Prima influință s'a făcut în patria primitivă, din această

¹⁾ Vezi Denkschriften der Kais. Acad. d. Wis. Bd. 34 S. 239. (phil.-hist. Classe).

vreme sunt cuvintele *călpac*, *topor*, etc., a doua în a doua jumătate a secolului al VII-lea în dreapta Dunării și a treia începe cătră mijlocul secolului al XIV-lea. E drept că unele puncte sunt atacabile în teoria lui Miklosich, dar principiile fundamentale sunt — după a mea părere — neatacabile. De altminteri pentru studii de acest gen avem un savant eminent în persoana Drului Jos. Mikolla, care a publicat deja *Westfinnische Berührungen* și a anunțat o *Urslavische Grammatik*, unde de sigur va arăta aceste raporturi într'un mod eclatant. Cred că dl Ș. ar profita mult mai mult dacă s'ar ocupa cu cărți de seamă în loc de a critica teorii eronate, cum e a dlui Gaster în *Grundriss-ül* dlui Gröber.

M'am silit să arunc puțină lumină asupra raporturilor Românilor și Slavilor cu Uralaltaienii, fapt ce ne presintă un tablou de tot curios, dar basat pe realitate. După părerea mea e imposibil a studia cuvintele turcesci din limba română într'alt fel. Influențele milieu-ului asupra limbei române se clarifică numai dacă *fonetica* și *semantica* cuvintelor face parte din psihologia și logica cauzelor împrumuturilor. Și togmai faptul acesta a fost expus cu o claritate și o-eleganță rară de măestrul dlui Ș., de dl Hașdeu, în congresul orientaliștilor din 1886 la Viena.

Observările preliminare 'mi permit de a-mi justifica rezervele mele câștigate din studiul lucrării dlui Ș. Analisa mea are ca punct de mănecare limba română. Recunosc că critica elementelor preosmanlii e solidă. Elementele tătăresci au o origine mai recentă. Contingentul veritabil de elemente uralo-altaice a pătruns în limba română din limba osmanlie sau turcească cum se spune de obicei.

I. Istroromâna.

Nu se poate spune fără restricțiune că istroromâna n'ar cunoasce elemente turcesci. Glosarul dlui Byhan¹⁾ ne presintă următoarele cuvinte: *aida* (p. 183) auf, gehen wir, *liliac* (p. 228) *Flieder*, *Kaboan* (p. 235) Mantel și maghiarul *çisma* (p. 370)

¹⁾ Cf. Weigand, VI-er Jahresbericht des Inst. f. rum. Sprache. Transcrierea școlci dlui Weigand e greu de păstrat, fiind-că tipografia noastră nu are caracterele folosite de d-sa. Sunt silit să mă folosesc de o transcriere aproximativă.

Stiefel; din observările mele pot încă adăuga: *harambașa de tâț* căpitan de lotri și *divănez, -ni, -nît* ca în Bănat a *divăni* a sta de povești. Afară de aceste cuvinte am găsit la Jeiănu (unicul sat din zona nordică a dialectului istroromân) nume de familie ca *Stambulici* și *Turkovică*. Tot asemenea e și numele de batjocură *Turko* notat în matricule de preotul slav în satul Jeiănu. Turcu există și în Bănat.¹⁾ E drept că aceste cuvinte fiind atât de puține dispar în fața marelui număr de elemente turcesci din daco-română. Faptul însă, că există și în istro-română elemente turcesci și numărul lor mic mă ajută să susțin o părere foarte probabilă. Deocamdată n'o pot desvolta, o amintesc numai. Elementele turcesci sunt în istro-română fapte proprii românei, afară de *aida* (cf. sârbo-croat hajdemo) și *harambașa*, cuvânt ce există și în sârbo-croată și slovenă. Pot însă să cred că și aceste două sunt pentru istro-români de origine română, să nu se uite însă că e vorba de împrumuturi. În dialectele sârbesci, croate și slovene din Istria cuvintele turcesci au un număr respectabil, cum mi-se pare, și după teoria dlui Ș. Români din Istria, cari sunt aproape înecați în marea Slavilor, ar fi putut foarte bine să împrumute cuvinte de aceste Slavilor. Ei n'au împrumutat, de ce, e greu de spus, dar' e foarte probabil că n'au avut trebuință. Și aceasta nu e mai mult, decât logica schimburilor în economia limbei. Din aceste fapte putem deduce nu numai lipsa cuvintelor turcesci, ci se pare că ele ar putea indica și patria și cronologia imigrațiunilor române în Istria. Cuvintele existente sunt foarte caracteristice pentru lexicul acestor colonii, pentru existența lor prin diferitele sate de diferitele straturi — din punct de vedere cronologic al desvoltării limbei — a acestor Români.

II. Macedoromâna.

Dnul Ș. a recunoscut foarte bine importanța dialectului macedo-român afirmând că el ar putea să ne clarifice cronologia cuvintelor vechi turcesci. Regret foarte mult că nu avem până ađi un glosar pentru acest dialect. Avem însă o

¹⁾ L-am aflat și la Pădurenii din jurul Hunedoarei în călătoria mea din 1903.

mulțime de studii gramaticale, publicațiuni de texte și glosare mai mici, cari pot completa studiul nostru. Autorul citează singur o mulțime de isvoare. Cum s'a servit de aceasta bogăție nu pot sci. Am pomenit însă mai sus că a uitat pe Obedenaru, care a servit o mulțime de date lui Miklosich. Lucruri pe cari dl Ș. nu le ia în samă cum ar trebui. A controla această parte din lucrarea sa mi-ar fi imposibil pentru moment. Amintesc numai trei casuri: 1° *pindjëră*; bulg. *pendjer*, Vinga *pendjâr*, sêrb. *pendjer*; alb. *pendjere*, kurd. *pendjere*. În sêrbă avem *prozor* cf. *prozoriște* = teatru pentru croat. *Kazaliște* dela *Kazati* și *ponestra* dela *fenestra*. Prima e din turc. *pendjere*, *pencere* veđi Miklosich, *Denkschriften* vol. 35 p. 141. 2° macedo-rom. *tendzere*, *tendzeru* grec. *τέντισση* *τεντισσός*. Compară mai departe turc. *tendjere* kleine Pfanne, kurd. *tendjere*, bulg. *tendjera*, sêrb. id. și *tendjerița*, rom. *tingiră* în Bănat *céngeră*. Pentru datele de mai sus veđi Miklosich op. cit. p. 174. 3° turc. *dukkan* Laden, veđi Miklosich op. cit. vol. 38 p. 105, sêrb *doganja*, *dogandjija*, macedo-rom. *dukian* citat de Miklosich din Obedenaru, dar' fără pagină.¹⁾

III. Meglenoromâna.

Dialectul meglen pretins de a fi descoperit de dl Weigand a fost cunoscut mult înaintea dsale cum arată d. Jireček cu ocasiunea analizei studiului dlui Weigand.²⁾ Acest dialect a fost de tot uitat de dl Ș. 'Mi pare de tot rău că în critica mea trebuie să relevez un fapt așa de grav. Dialectul meglen e foarte interesant. Asupra lui avem până ađi mai multe studii bune.³⁾ Un număr însemnat din acești Români sunt de religie

¹⁾ E de remarcat sunetul *dj* = *ge* care de altminteri e secundar în macedo-română, veđi scrisoarea lui Obedenar cătră Miklosich publicată de mine în *Transilvania* XXXIV. Nr. 2 p. 50 (anul 1903).

²⁾ Veđi *Archiv für slavische Philologie* Bd. 15. „Ueber die Vlachon Meglena“.

³⁾ G. Weigand, *Vlachomeglen*. Leipzig 1892. XXXVI + 78 pag.

P. Papahagi, *Români din Meglenia*. București 1900, 72 pag.

În 1903 a eșit în analele Academiei Române, ser. II Tom. XXV 1902—1903 mem. sect. lit. pag. 1—268 un studiu etnografico-filologic de dl Per. Papahagi. Studiul acesta e de o valoare imensă, fiindcă ne dă o sumedenie de detaieri despre Români din Meglenia. Dl Papahagi a luat în considerare toate momentele, cari ar putea interesa un filolog. Îndeosebi bogată e colecția dsale de texte din acest dialect. Glosarul cuprinde toate cuvintele, ce sunt publicate în lucrările despre acest dialect. Îmi pare rău că pentru moment n'am fost în stare să pot controla și restul cuvintelor ce nu mi-au fost cunoscute. Voiu reface acest lucru cu altă ocasiune, când mă voiu apropia mai tare de amestecul limbilor din Balcan. Deocamdată las să urmeze observările pe cari le-am câștigat cu ajutorul ce mi-a stat la dispoziție în 1902, când a fost făcut acest studiu.

mohamedană. E inutil a spune că acești Români au fost altădată creștini.¹⁾ După aceste observări e greu de a trece cu vederea eroarea dlui Ș. care în parte s'ar putea scusa. În ori ce caz însă nu e de ertat, că în articolul-resumat din România tot asemenea nu s'au luat în considerare această împrejurare. A releva însemnătatea dialectului meglan pentru cuvintele turcesci nu e de lipsă. Faptul că mai mulți Români sunt turciți e cât se poate de interesant și numai natural poate fi că studiul acestui dialect ar putea deslega multe din secretele cuvintelor turcesci.

În cartea dlui Weigand am aflat abia două cuvinte turcesci: *ciorbagi*²⁾ (p. 68.) hohes Amt bei Janitscharen, acest cuvânt nu se află în primul glosar al dlui Papahagi și *topcă*, (p. 78) citat și la dl Papahagi (p. 67). În glosarul dlui Papahagi am găsit 74 cuvinte turcesci cu 1 dela dl Weigand fac la olaltă 75. Între aceste avem mai multe clase: 1° cuvinte cunoscute în meglenă, aromână și daco-română, 2° cuvinte ce se află numai în meglenă și aromână, 3° cuvinte comune în meglenă și în dacoromână, 4° cuvinte ce se află numai în meglenă și în fine 5° voiu vorbi de câte-va etimologii nesigure și mă voiu sili a restitui altele.

1° Cuvinte comune în megleno-, macedo- și daco-română.

hambar, Pap.³⁾ 31. hambar Ș. 1. 202. mcr. *ambare* din *ambar*, *hambar* (pers. *anbar*) grenier.

at, pl. *ați* Pap. 33. Ș. 1. 28, *armasar* din *at* étalon.

cântâr, pl. *-ră* Pap. 36. Ș. 1. 85, mcr. *cântare* (?), dr. *cintar*, t. *kantar* balance.

cătran, *-e* păcură, *catrane*, *cătran*, *cătrană* (ban.), t. *katran* goudron. Pap. 37. Ș. 1. 95.

curban, *-e*, *curban* corban. Pap. 39. Ș. 2. 44. citat de altfel fără să ne spună ceva și 1. 151. t. *kurban* sacrifice. Din citatele dlui Ș. nu reiese sensul de victimă. La Megleni e preste tot numai sacrificiul în decursul sărbătorilor mari.

cutie. Pap. 39. Ș. 1. 152. din t. *kuty* boite.

¹⁾ Pentru detalieri veți lucraea lui Papahagi.

²⁾ cf. *ciorbăgiu* la dl Ș. II. 2. 165. (în Oltenia).

³⁾ Pap. = Papahagi, Ș. = Șăineanu, mcr. = macedorom., dr. = dacorom., mglr. = megl-română, t. = turcesce, ban. = dialect-bănățan. Din cărțile dlui Ș. citez numai vol. II. unde apoi se spune expres locul cu 1 sau 2 tomurile resp.

- fes*, pl. -i, -uri. Pap. 45. §. 1. 170. t. *fes bonnet rouge*.
- flingian, filidzan, felegean* t. *filgian* tasse à café. Pap. 45, §. 1. 169.
- ibric* mglr. mcr. dr. t. *aiguière*. Pap. 48. §. 1. 222.
- maimun* mglr. mcr. dr. *maimuță*, ban. *maimucă*, t. *maymun*. Pap. 52. §. 1. 270.
- măstrapcă* oală de vin, mcr. *măstrapă*, dr. *năstrapă*, t. *mașrapa* coupe. Pap. 53. §. 1. 270.
- soi* (parent), mcr. fel, familie, dr. espèce. t. *soy*. Pap. 64. §. 1. 325.
- șaic, șaiac*, mcr. *șiiac*, dr. *șaiac*, t. *șayak* étoffe d'un tinu léger et croisé. Pap. 65. §. 1. 333.
- sinie* mglr. mcr. dr., t. *sini* plateau rond. In mglr. și ban. însemnează și masă. Pap. 63. §. 1. 323.
- tufec* mglr. dr., *tufече*, mcr. t. *tüfek* fusil. Pap. 67. §. 2. 123.
- zefc, zefcă* zevchiu t. *zevk* amusement. Pap. 72. §. 1. 388.
- zor* mglr. dr., *zore* mcr. din pers. *zor* force, violence. Pap. 72. §. 1. 390.
Tot asemenea aparțin și următoarele cuvinte acestei grupe.
- hal*¹⁾ hal, stare, Ți hal ti floa. Ce hal te află, ce nenorocire te găsi. mcr. hală „stare rea”, — dr. *hal*. ban. *hală* (?) monstru, hălos, a mânca ca o hală. t. *hal* état, condition. Pap. 31. §. 1. 198.
- aschier* armé, soldat, mcr. *aschere*, dr. *aschèr*, t. *askerlii* soldat. Pap. 33. §. 2. 8.
- bagie*, mcr. *băgè*, dr. mold. *băgiacă* (? ă), t. *bagià* cheminée. In Moldova e numai gura de jos a coșului. Pap. 33. §. 1. 33.
- ciair* livede, mcr. *ceire*, dr. *ciair* (Accent schimbat), t. *ciair* prairie, champ. Pap. 40. §. 1. 120.
- chiaiă*, mcr. *cheaiè*; *chehaià*, — chihaiè un proprietar bogat în turme de oi t. *kehaya*, *kyaya* maître de la maison, intendent. In mglr. și mcr. sensul cuvintului s'a restrins. Pap. 41, §. 2. 36.
- chief* mglr. dr., mcr. *chefe*, t. *kef* bonne humeur, gaité, bien-être, etc. Pap. 41. §. 1. 104.
- gazép* tempête, mcr. *gazepè*, dr. *gazep*, arab. *gazeb* cholère. Pap. 46. §. 2. 147.
- ghirdan*, mcr. *ghiurdane*, dr. *gherdan*, *ghirdan*, *ghiordan* collier. pers. *gerdan* con. Pap. 48. §. 1. 180.
- mărăz* dor, jale, mcr. *mărăze* durere, năcaz, dr. mold. *maráz* (? mărăz!) arab. *maraz* maladie. Pap. 52. §. 1. 249.
- răchiuă* în tocmai ca în Bănat, mcr. *arăchie*, dr. *rachiu*, t. *raki* eau-de-vie. Pap. 60. §. 1. 298.

2° Cuvinte în megleno- și macedo-română.

- hamac*, pl.-ați bête, stupide. Pap. 31. cf. Miklosich op. cit. 34. p. 243.
t. *ahmak* dumm, bulg. *ahmak*, *ahmaläk*, *ahmașki*, *ahmakläk* Unverstand.
serb. *akmak*, russ. *ohmak*, rum. *akmak*, mcr. *ahmac* (cf. Pap.) nordt.
ahmak, *akmak*.

¹⁾ D. Papahagi scrie pe *h* cu spiritus asper din limba grecilor.

saat oară de *sahat*. dr. ceas. Pap. 62. §. vol. I 79. veđi și Miklosich op. cit. 35. p. 148. *saat*, *sahat* oară, *saatge*, bulg. *sahat*, serb. *sahat*, *sat*, *sagiiia* = orologerul, mer. *săată*, alb. *sahat*, kurd. *saat*, nordt. *sjagjat* și apoi în fine Miklosich 38, p. 183 mai adaugă și pol. *săhat*.

udae, pl. *udoai*, mer. *oda*, t. *oda* chambre, dr. odaie și hodaie în Muntenia și Banat. Pap, 69. §. 1. 275. E de observat că aceste cuvinte nu se pot clasa strict fără însă a știrbi clasa în sine. Nu sunt generale în dr. cum se pare. Și în ori-ce cas nu-i rău, dacă nu uităm circulațiunea lor.

3° Cuvinte comune în megleno- și daco-română.

abă flanelă, dr. *abâ étoffe*, t. arab. *aba*. Schimb de accent. Pap. 30. §. 1, 3. *arnăut* t. arnaut albanez. Pap. 33. §. 1. 25. În dr. e mai rar acest cuvint.

bunar fântână se întâlnește în împrumuturile locale Gorj și Mehedinți aproape de Banat, de altfel și în Bănat se găsește în numele de loc: Alibunar. Pap. 35. §. 1, 396.

cadoaniă, cadină t. *kadyn* dame, matrone. Pap. 35. §. 1, 70.

cialmă, cialmă t. id. turban d'étoffe. În Banat: ce mai cialmă! Ce cap, în sens pejorativ. Schimbul sensului e metaforic. Pap. 40. §. 1, 120.

ciafūt, pl.- *ți*, ciufut t. id. nume de bajocură pentru evrei. Pap. 40. §. 1. 138.

fustân, fustan (lic) fostan, haină de femeie. Pap. 46. §. 2, 54.

giavair bijoux, diamant, giuvaer, arab. *gevahir*, t. *gever* petri scumpe, bijoux. Pap. 47. §. 1, 190.

ianiciâr ienicer, om rău, om nebun, t. yeni ceri milice nouvelle. Pap. 48. §. 1, 225.

miráz zestre, dr. mirás (munt.) moștenire. arab. *miras* moștenire, lăsământ. Pap. 53. §. 1, 260.

pălască cutiuță pentru pepten, oglindă, amnar și cremene. Sensul e generalizat. dr. palășcă (pălășcă) cartouchière, t. *palaska* giberne. Pap. 53 §. 2, 93, spune magh. *palaszka*, care de altfel nu se găsește în dicț. lui Szarvas-Simonyi. Cuvintul e de apropiat de *palack* (*puska* —).

ture, dr. t. id. ture și turțești = turcesce. Pap. 68. §. 1, 369.

4° Cuvinte turcesci în megleno-română.

abér scire. Pap. 30, din xabér Meldung cf. Miklosich 38, 123, bulg. *abăr*, serb. *aber*, mer. *hăbară*, dr. habar n-am, ugr. chabardgis., pol. chaber pentru blawatski (cu *l* polonesesc).

alăt, pl.- *uri*, instrument, Pap. 31, cf. Miklosich 34, 246, *alat*, (*alet*) Geräth, Werkzeug, serb. *alat* gen. *alata* și *alta*, *halat*, *alatljika* un singur instrument, rom. halat Hausrath, alb. *alat*, *hatat*, kurd. *alet*. Mikl. 38, 74, explică serb. *alat* din plural.

hapț prinsonier, sclave, *furili* au un *hapț*, hoții au un sclav. Pap. 32. veđi Miklosich 34. 301. t. *habs* Haft, Kerker, bulg. *absan*, *absen*, *absangiča*, hapuzi: Arrestant (ban. ariștant), *hapăkshana* Kerker, serb. *haps*, *hap-*

sana, hapsiti, napsiti, napšten, hapsenik, avstița pentru *apsana*, mer. *hapsă*, alb. *haps, hapsos*, gefangen setzen, *haps, apsone, hapsane*, gr. *χάψις, χάψι*. Miklosich 37. 41. serb. *avsă* Gefängniss.

hasli adv. are *hasli* e drept. Pap. 33. Posibil să fie acest cuvânt inrudit cu turcescul *haşa* Gottbewahre! Miklosich 34. 304 și 37. 42. serb. *haşa*: udariti u haşu, u bach leugnen, bulg. *băh ne pravja, ne hvaştam*, alb. *haş* negazione. Schimbul sensului ar fi pentru Români progresiv, deşi pare a fi contrast, s'a uitat negaţiunea și s'a dezvoltat afirmaţiunea.

hazoar e gata Pap. 33. t. *hazır* veđi Miklosich 34. 305 și 37.42. serb. *hazur, azur, azăr, azir*; alb. *hazăr, azer, hazer*; gr. *χαζήρι, χαζίρι*, kurd. *hazir* nordt. *ăzer*.

candises a convinge. Pap, 36. Etimologia?

cundur strugure. Pap. 39. ne dă etimologie dublă t. și gr. Care e bună? *ciacîrliă* choriş. Pap. 40. Cuvântul acesta se apropie de t. *ciacăr* blauaugig, weisslich cf. Miklosich 34. 271. dr. *ciacir*. Ş. 1. 119.

circiveliu belciug. Pap. 40. Etimologia?

cioaulă ghiabă, *cio-aular* ciobotar. Pap. 40. Etimologia?

chieci căciulă albă de lână. Pap. 41. Etimologia?

qămbac boala numită la Arom. *fați ntr-ocli*. Pap. 44.

qărqălin zarzăr. Pap. 44. *qărqălină* fructul zarzărului. loc. cit.

giezva vasul în care se ferbe cafeua. Pap. 47.

ghioară conj. doar. Pap. 48.

izmichiăr servitor, slugă. Pap. 49.

misircă curcă. Etim. Misir = Egipt. Pap. 53. veđi și Miklosich 35. 128 *măsr* *măsăr* Aegypten; bulg. *mesirjak* coq. d'Inde. *misirka, misirka kokoş*; serb. *misirka*. Aegypterin, Truthenne; alb. *misir, pulmisir*, gallina di faraone; gr. *μισήρκα*. dr. numele senatorului P. Missir. ¹⁾

muzır adj. intrigant. Pap. 55. Dezvoltat din t. *muhzyraga* comandant de o companie de ieniceri. Ş. 2. 85. In Mglr. sensul e pejorativ. In ce privesece dezvoltarea voiu mai aminti încă casuri analoage.

piştimal servietă. Pap. 58. Ş. 1. 295. peştinal, ne mai copiază de altfel rău din Miklosich pentru bulg. serb. *peştimal*, alb. *peştmal*. Bine se poate vedea întregul pasagiu în Miklosich 35. 142. bulg. *peştamal, piştimale* Art Tüchel, serb. *peştemalj* Art Badetuch, rum. peştiman Schürze alb. *paştmal*, gr. *πεοτεμάλι*, kurd. *peştemal*. Chiar și t. trebuie întregit la *peştămal, peştimal, pers. puştmal*.

răslan leu = Pap. 60. a fost pomenit și în conferința dlui Haşdeu. la Viena. Magh. *oroszlány*. cf. Ş. I. 79, *aslan*.

saldı adv. numai. Pap. 62.

şirvetă batistă, servet. Pap. 86.

¹⁾ Analogie avem *Găina* (Bucovina), *Pasăre* (Ardeal), etc. ca nume de familie, cari s'au dezvoltat din nume de bajocură.

tirzie croitor. Pap. 67. t. *terzi*. croitor. In Banat nume de familie *Tirziu*.

In Ragusa *terzija* croitor pentru țărani.

topcă minge. Pap. 67. t. top (?) runder Körper veđi Miklosich 35. 178. balon.

turciac turc mic. Pap. 68. In Bănat turculeț.

zair adj. nebun, veninos. Pap. 71. cf. Miklosich 35. 187. *zehir*, *zehr* Gift, *zehirlemek* vergiften, bulg. *zeher*, alb. *zäher*, kurd. *jair*, *jar*.

zavilie otravă inveninare, nebunie. Pap. 71.

zián pagubă. Pap. 72. cf. Miklosich 35. 189. *zijan* pers. Schade. bulg. serb. *zjan*, rus. *izjan*, *izjaniti*. kurd. *zijan*, nordt. *zian*.

5° Câteva etimologii.

aramiia Pap. 32. cf. Miklosich 38. 121 e comun în întreg Balcanul. L-am aflat și în Istria în *harambaşa*. Magh. *haramiia*.

bafcie grădină sămănată cu duzi. Pap. 33. serb. *bascia* magy. *bástya*.

giep, pl. *-uri* buzunar, magy. *zsebb*.

aspru Pap. 33. e citat prin greșală ca turcesc. Veđi Cihac I. 18 și Körting. 2. 94 (Nr. 940).

călămar pl. *-ară* Pap. 36. t. — gr. e fără indoială de origine latinească. cf. Cihac I. 34. *calamarium* și II. 641 gr. *καλαμάρι*. Körting? 187 (Nr. 1719) susține latinitatea. *Călămarius*, *-a*, *-um* zum Schreibrohr gehörig. ital. *calamajo*, sp. prov. *calamar*.

minghieușă cercel Pap. 53, e același cuvânt pe care-l tratează Miklosich 35, 126 pers. *menguş* Ohrgehänge, bulg. *menguşi*, *mengjuşi*, *mendjuşa*, *mengjuški*, mcr. *mindjušli*, *mändjuşiu* kav. 224. kurd. *menguş*. In turca actuală cuvîntul e necunoscut.

S'a putut vedé că clasele stabilite mai sus de mine nu se pot privi ca ceva rigid. Ele sunt mai mult spre orientare făcute. Unele cuvinte prin o restricțiune cu privire la lățirea lor geografică par a nimici clasarea mea, dar mai mult la aparență.

IV. Dacoromâna.

Lucrarea dlui Ș. cuprinde aproape numai domeniul dacoromân. Analisând împrumuturile preosmanlii d. Ș. abandonează teoria măestrului dsale d. Hașdeu, despre stratificarea elementelor uraloaltaice în limba română. Dsa restituie împrumuturile tataré la Besarabia. Posibil să aibă dreptate, dar trebuie să presupunem un schimb anumit între dialectele limbei dacoromâne. E de remarcat *mîrzac* în Banat ca nume de batjocură.

Cu privire la împrumuturile osmanlii mijloacele de studiu ale dlui Ș. sunt cât se poate de complicate. Punctul dsale de

mânecare e împrejmuit de o mulțime de considerațiuni. D. Ș. nu uită a considera fonetica, accentul, morfologia, semantica și lexicul. Să-mi fie permis de a face câteva observări asupra foneticii și accentului, dar numai în general. Cred că ar fi fost bine să ne fi dat cel puțin o mică analiză a vocalelor turcesci. În „elementul fonetic“ Întrod. 41—43 § 20 nu spune nici o vorbă despre vocalele turcesci. În § 21 ne vorbește despre fonetica împrumuturilor, dar și aceasta analiză mi se pare nesuficientă. Aș dori să am în acest punct un studiu comparat despre împrumuturile osmanlii și maghiare. Aceste limbi aparțin familiei uralo-altaice și studiul lor comparat ar putea de sigur să ne ușureze felul de a vedé și de a înțelege faptele.

Când vorbește dl Ș. de *î* românesc și de *ü* turcesc și ne spune: „acest din urmă sunet mai existând în albaneză, bulgară și rusă“ se înșală foarte mult.¹⁾ Atât fisiologia cât și acustica, natural cea din urmă numai pentru o ureche cu educație fonetică, sunt în defavorul părerii dlui Ș. Pentru rusască deosebirea față de limba turcească, în ce privesce sunetul *î*, a fost constatată de un savant de valoarea lui Radloff.²⁾

Referitor la accent adaug că în dialectul băn. avem ca și în Moldova felul românesc de a accentua. În Moldova e însă o nesiguranță. În Muntenia avem accentuare finală, de care nu-i nici o urmă în Banat. Se spune numai *ocă*, și nu *ocà*, *ága* și nu *agà*, etc. Felul dlui Ș. de-a accentua totdeauna cu grav (v), pare curios. O observațiune mai exactă se găsește la d. Papahagi. Considerațiunile morfologice le las de o parte.

¹⁾ Vezi § 21 Introducere Vol. I. 45. Am voit chiar în Paris să studiez raportul dintre sunetele pomenite în limbile balcanice. Mi-a fost imposibil, căci n'am avut la dispoziție sujele necesare. Constat însă cu plăcere că acest studiu 'l voiu îndeplini în laboratorul meu de fonetică experimentală din Viena. Resultatele vor fi date la lumină conform experiențelor.

²⁾ cf. Dr. W. Radloff, Vergleichende Grammatik der nördlichen Turkensprachen 1888. I. Th. p. XII.

De altfel lucrul acesta e repetat și în dicționarul dlui Dr. Radloff în introducere unde se dă o mică analiză cf. Wtb. I. Bd. S. XI (Vorwort). Pasagiul în întregime e: „*ɤ* ist nicht der russische *ɤ*, welches bei Lippenstellung des *ɤ* und bei Zungenstellung des *u* ausgesprochen wird, sondern es liegt auf der Vocalreihe zwischen *ɤ* und *a* zu und entspricht dem *i*-Laute in dem deutschen Worte *Myrthe, Wirth*. Das lange *ɤ*, das in den Abakau-Dialecten auftritt, ist nicht die Verlängerung des *ɤ*, sondern eines Lautes, der dem *a* eine Stufe näher liegt, als der hier mit *ɤ* bezeichnete Laut. Castrén bezeichnet daher das *ɤ* durch *ø*.“ Pasagiul acesta e decisiv.

Mă voiu sili însă să combin semantica cu lexicul, ca să pot păzi mai bine limitele lexicografiei.

Dialectul daco-român încă are subdialecte. Prezența și absența cuvintelor turcesci nu e în toate părțile aceleași. Ca să putem evalua valorile deosebite ale împrumuturilor suntem constrinși să studiem cuvintele împrumutate din toate provinciile, cari au fost supuse dominațiunii turcesci. Acesta e punctul meu de vedere. M-am folosit deja de două ori de această metodă cu privire la dialectul meglan și istriian și îmi iau libertatea de a o aplica încă odată pentru dialectul bănățan din daco-română. Se mai poate aminti în treacăt un număr mai mic de cuvinte turcesci în locurile limitrofe din Transilvania. În Seliște am auzit *foță* (cătrintă), în Brașov: *surlă* (vezi și Ș. 1. 331), *ceapraz*, *cearșaf*, etc.

Divisiunea cuvintelor împrumutate în istorice și literare are o față de tot frumoasă din punct de vedere teoretic, dar par-că nu se poate susține. Chiar dl Jorga a criticat această teorie. Din punctul nostru filologic de vedere ea e prea elastică, căci dacă se studiază limba română preste toată întinderea ei, ce se pare dlui Șăineanu *istoric* și *literar* e popular pentru alte ținuturi chiar sub raportul semantic. Câteva exemple sunt destule să arete slăbiciunea acestei teorii: *chiaiă*, *gazep*, *fustan*, *pălască*, *muzir* etc.

1° Cuvintele turcesci în Bănat.

În § 34 din Întroducere (Vol. I. pag. 80—84) a studiat d. Ș. împrumuturile turcesci din Bănat și expune o teorie nouă în virtutea căreia cuvintele turcesci din dialectul bănățan datoresc originea lor limbei sârbesci. Această teorie a fost produsă și în Romania XXXI. 82—99 (în punctul 5, le lexique), dar ea pare nu numai atacabilă, ci chiar neverosimilă. D. Ș. s'a basat prea mult pe concordanța unor cuvinte împrumutate de Sârbi și Români din limba turcească și e chiar posibil, că a fost sedus de un pasagiu din *Teмиșана* lui Laurian pag. 85. În cazul de față însă nu e bine să se uite de un contact direct dintre Români din Bănat și Turci; schimbul întâmplat s'a putut efeptui numai pe această cale. Faptele reale, lexicul și istoria sunt în contradicere cu opiniunea dlui Ș. E cam

rău, că dsa nu s'a pus în curent cu istoria Bănatului. După studiile lui Laurian, Pesty etc. se presintă o epocă mai recentă cu Szentkláray și Drăgălină apoi o cronică descoperită de cel din urmă ne arată foarte bine trecutul Bănatului. Cetățile din Timișoara, Lugoj și Caransebeș ne dovedesc tocmai în mijlocul Bănatului un contact direct și foarte frequent între Români și Turci. Românii formau diferite cete mercenare cari luptau când cu Neamțu când cu Turcu. Timpurile aceste au lăsat urme în spiritul Românilor, s'au format proverbe, cari documentează într'un mod eclatant oportunistul. Spiritul popular, basat pe experiență, a petrificat vorbele: *când cu Turcu, când cu Neamțu* ¹⁾ și le-a dat o valoare istorică. Dacă cunoscea dl. Ș. inima bănățenilor ar fi putut scoate din ea observări nu numai pentru trecut, ci și pentru present. Faptul că Românii din Banat precum și din alte locuri au jurat pe barbă are de sigur o basă adâncă psihologică și morală, care însă le permitea de multeori lucruri puțin convenabile. ²⁾ Se pare a fi mult probabil că Românii înaintea Turcilor să nu fi jurat pe barbă, obiceiul românesc e a se jura pe *zău* și pe sufletul lor; *zău, zău, și la suflet* să aud necurmat prin părțile românesci.

Afară de motivele psihologice și istorice chiar natura împrumuturilor e în contradicere cu teoria dlui Ș. M-am convins în studiile mele că Românii — după cum se pare — au împrumutat puțin dela Sârbi. Și a presupune după observațiunea precedentă că Bănățenii ar fi împrumutat dela Sârbi cuvinte turcesci pare prea curios și subiectiv fără o basă generală psihologică. Românii din Istria, cari se află aproape inecați în marea Sârbo-croaților și Slovenilor n'au împrumutat, cum am arătat în decursul acestui studiu. Și apoi nu e de uitat că apropierea dintre Români și Sârbi în Istria pare mai intensă și mai veche ca în Bănat. Nu pot crede într-o evoluție contradictorie, dar trebuie să îndepărtăm aparențele, cari nu corăspund adevărului.

¹⁾ În Franția pare a fi de această natură zicala: *vive le roi, vive la ligue!* (trăiască regele, trăiască liga.)

²⁾ A jura pe barbă era modă generală în evul mediu și *Roland* a jurat pe a lui. Com. de G. Paris. Pentru Români pare însă acest fapt alimentat de moda turcească.

Că Bănăţenii şi-au împrumutat cuvintele lor turcesci direct dela Turci sunt după modesta mea părere mai multe probe: 1° un număr mai bogat de cuv. turc. decât cele 22 cuvinte amintite de d. Ş. 2° nume de familie, cari se deosebesc în multe privinţe de cele sârbesci şi 3° nume de locuri existente în cercuri, unde Românii au avut totdeauna majoritatea faţă de Sârbi. Printre numele de familie amintesc, *Aga, Ali, Beg, Giuba, Gurgut, Iosof, Kadiia, Kărăbaş, Mangra, Musta, Târziu*, etc. ¹⁾

Ca nume de locuri se întâlnesc: *Alibunar* = fântâna lui Ali, analog avem în Bosnia *Alimost* = podul lui Ali, *Măidan* din turc. *maydan, meydan* (ar.) câmp de bătaie, cum. locus planus, *Fîrluc*, ban. *Fîrluig* probabil din turc. *fârlac* Kreissel (Miklosich op. cit. 38, 116), ngr. *φούρα*. Mai amintesc şi pe *Surduc* turc. id. ce corespunde magh. *szurdok*, Românii din Balcani au *clisura* din lat. cf. *Vlahoklisura*.

Argumentul topic, publicat de dl Ş. numai în Romania, nu se poate susţinea, fiindcă studiile dlui Weigand sunt insuficiente. Textele mele adunate de pe Mureş şi călătoriile mele pe Mureş m'au putut convinge, că şi acolo se află cuvinte turcesci. Lucru cât se poate de natural fiind Mureşenii în contact atât cu Turcii cât şi cu Bănăţenii.

Împărtşesc elementele turcesci din Bănat în două categorii: a) cuvinte cari nu sunt considerate ca bănăţene de dl Ş., dar existente şi în alte dialecte, adecă împrumuturi comune, numărul lor e mai mare ca la dl Ş. şi b) cuvinte bănăţene, cari nu par a fi atestate pentru întregul domeniu daco-român.

a.

<i>azna</i> Şăineanu 1. 214. în Banat	<i>hasnâ, hâsnuesc</i>	<i>boiesc</i> Şăin. 1. 56. în Banat	id.
<i>baciû</i> " 1. 32. " " "	" " <i>baş</i>	<i>borangie</i> " 1. 58. " " "	" " "
<i>balaban</i> " 1. 36. " " "	" <i>băllănesc=brocesk</i>	<i>bostan</i> " 1. 59. " " "	" " "
<i>balmuş</i> " 1. 37. " " "	" <i>balmoş</i>	<i>bugiac</i> " 2. 21. " " "	<i>buşac</i>
<i>barem</i> " 1. 38. " " "	" id.	<i>bumbac</i> " 1. 63. " " "	id.
<i>baş</i> " 1. 38. " " "	" "	<i>buzdugan</i> " 1. 65. " " "	" " "
<i>băşca</i> " 1. 40. " " "	" "	<i>cafea</i> " 1. 71. " " "	" " "
<i>başa</i> " 1. 39. " " "	" <i>baş (Cără-) e paşă</i>	<i>calfă</i> " 1. 82. " " "	" " "
<i>becher</i> " 1. 42. " " "	" id.	<i>călpac</i> " 1. 83. " " "	" " "
<i>bocluc</i> " 1. 53. " " "	" <i>buclic</i>	<i>cărap</i> " 1. 92. " " "	" " "

¹⁾ La *Pădurenii* din com. Hunedoarei încă am aflat în vara anului 1903 nume de familie de origine turciască precum: *Ibriaim*. E de observat însă că Pădurenii au puţine cuvinte turcesci.

<i>catran</i>	Șăin. 1. 95.	în Banat id. <i>cătrană</i>	<i>iorgan</i>	Șăin. 1. 227.	în Banat id.
<i>cazan</i>	" 1. 99.	" " id.	<i>iorgovan</i>	" 1. 227.	" " "
<i>ceafă</i>	" 2. 25.	" " <i>afă</i>	<i>lulea</i>	" 1. 229.	" " <i>luld</i>
<i>chilă</i>	" 1. 110.	" " id	<i>măhald</i>	" 1. 242.	" " <i>măhald (măald)</i> .
<i>chior</i>	" 1. 114.	" " "	<i>mărgea</i>	" 1. 249.	" " <i>mărzè</i>
<i>chirie</i>	" 1. 115/116.	" " "	<i>mărzac</i>	" 1. 260.	" " id.
<i>ciob</i>	" 1. 128.	" " <i>șob</i>	<i>ocă</i>	" 1. 264.	" " <i>ocă pl. oche</i>
<i>ciriz</i>	" 1. 134.	" " <i>șiriz (m. csirtz)</i>	<i>odae</i>	" 1. 274.	" " <i>hodae</i>
<i>covată</i>	" 1. 146.	" " id.	<i>pișchir</i>	" 1. 293.	" " <i>peșchir e peșcir</i>
<i>cucă</i>	" 1. 147.	" " " (Mureș)	<i>răchie</i>	" 1. 298.	" " id.
<i>culă</i>	" 1. 148.	" " "	<i>terezie</i>	" 1. 356.	" " <i>tărdzie</i>
<i>geabă</i>	" 1. 184.	" " <i>zabă</i>	<i>tulipan</i>	" 1. 366.	" " id.
<i>gherghef</i>	" 1. 180.	" " <i>dzerdzeu</i>	<i>tult</i>	" 1. 367.	" " "
<i>Hantătar</i>	" 1. 204.	" " id.	<i>turc</i>	" 1. 369.	" " <i>și turcoane</i>
<i>harap</i>	" 1. 22.	" " <i>(h)arap</i>	<i>sic</i>	" 1. 320.	" " <i>și sicli</i>
<i>herghelie</i>	" 1. 215.	" " <i>arghelă</i>			

Suplement.

cialmă la Ș. 1. 404. în Bănat *ce mai cialmă*, *ce mai cap!* pejorativ. neoslav. *čalmast* Turbanträger. Băn. e sensul figurat.

menghene, Ș. 1. 256. *menghenea*, veđi Miklosich 35, 126, Maschine, Presse, t. *mengene*, bulg. *mengene* detritoir, presse, serb. *mendjele* (la d. Ș, *mengene*, de unde? Presse, kurd. *mengene*, neogr. *μαγγανον*, ital. *mangano*. *năzări* a părea cf. Miklosich 35, 134. *nazar* Schauen, gnädiger Blick, Gunst cf. și rom. *nazar* (Ș. 1. 271) Gunst, tot asemenea și Miklosich 38, 3, 181. ad *nazar* gr. *ναζάρι εζνοια*, bulg. *nazar*.

pecmez. Ș. 2. 158 *petmez* Traubensyrup. În Bănat se spune și *părmez* Povidel. Miklosich 35. 141 are *pekmez*, *pekmez*, *petmez*, *petmaz*, *bekmez*, *bekmaz*. Pentru limbile balcanice arice avem bulg. *petmez* melasse, serb. *pekmez*, alb. *pekmes*, *pekmez*. Syrup von Aepfeln, Birnen, Trauben, se mai întâlnește ca nume de familie: *Pekmezi*. Tot aici aparține și kurd. *pekmez* vinars.

pozovenyc pe lângă *pezevenghiu* la Ș. 1. 295. Kupler, Kerl, t. *pezevenk*. *sugiuc* Ș. 1. 328. la Miklosich 35. 160. t. *sudjuc*, *sucuk* Wurst, bulg. *sudjuc*, *suhjuc*, serb. *sudjuc*, rus. *syčug*, alb. *sodjuc* (la d. Ș. *sugiuc*, de unde?) lukaniga, kum. *suzuc*, neogr. *σουντούχ* (la d. Ș. *σουτσουχ*), *μουστοπίτα*. *zănăt*, în tot satu *zănătu*. În indicile dlui Ș. nu e dat pentru dr., pentru mcr. se află pe pagina 79. La Miklosich 35. 151. avem *sanaat*, *sănaat* Handwerk, *sanaatdje*, bulg. *zanaat*, *zanajat*, *zanat*, *zanajatčija* serb. *zanat*, *zanatak*, *zanatlija*, *zanadžia*, mcr. *zănătă*, alb. *zănăt*, *zanat*, kurd. *senaat*. *tărhană* la d. Ș. 1. 365. *trahană*. Veđi și Miklosich 35. 170 și 38. 40. cf. și magh. *tarhonya*.

b.

arămiz? *cârpă de arămiz* = *cârpă de mătasă cu față*.

bombări Horniss. Veđi Miklosich 38. 88. *bombar*, negr. *καταρος*, bulg. *br̄mbar*, serb. *bumbar*, *br̄mbalec*, alb. *bumball*, klr. *bombar* Maikäfer cf. și alb. *bumbale* Wespennest. (Hahn).

- buzdûră* un cuțit stricat posibil să se apropie de t. *ustura*, *ustra* Rasiermesser, Miklosich 35. 183. E natural că se pare a se fi întâmplat o contaminare între *buzduri* și *buturi* egal a *scobi*, a *găuri*. Serb. *ustra* rum. *ustura*.
- kesârî* un instrument de scobit, și nume de batjocură care prea se mestecă (se bagă) unde nu are treabă. Pentru etimologie veți Miklosich 35. 109.
- lacșă* tăetei mai groși ferți de obicei în lapte și nu în zamă. Cf. Miklosich 35. 117. pers. *lakše* Art Nudel, rus. *lapșa*, nordt. *lagșa* (cu l gutural) veți Radloff 235. În Bănat 19. *lacșă*, pl. *lașke*.
- mușulin* din *mosâl*, cf. Miklosich 35. 129. Mosul oraș între Tigru și Euphrat. Serb. *mușulin* cf. pod koșuljom gaće od musura pe sub cămasă ismene de mușulin, neogr. *μουσουλλιν*, *μουσιν* și *μοσελίνα* it mussolino, mussolo.
- naibă*, *naiba*, *dute naibi* injurătură e din t. *naib* Stellvertreter, cf. Miklosich 38. 1. serb. *naib*. În română avem *aga* și *naiba*, cel din urmă e format după analogia celui dintâu. Sensul e cel din *Hantătar* ban. *fraimon* = drac, diavol. Se mai spune în Bănat și *du-te la naiba*.
- ogîrsît* dela *ogîrsesc*, *n'am ogîrsît* = prostit, pierdut firea, se apropie de t. *ugur*, *ogur* Schicksal, Glück, *ugursuz* unglücklich. Românește *ogur* și *ursuz* (Unglück vorbedeutend) ne dau ogîrsît. *Ursuzie* unglückliche Vorbedeutung, alb. *ugurim*, *urim*, (n-o sta în legătură cu augur?) di bon augurio, *ugursuz* facimale, furfante, kurd. *ogur*.
- reză* veți Miklosich 35. 146. *rézé* metallener Beschlag um das Schlüsselloch, Thürangel, bulg. *reza*, *rize* le gond, charuière, serb. *reza*, *ereza* der Hacken über dem ein Hängeschloss angebract wird, *rezena* Riegel, alb. *reze*, gr. *ρεζές* În Bănat: *trage reza* = inchide ușa cu „rigla“ din zar.
- spăioală* proprietar de pământ, *spăioane* nevasta lui. Șede ca o spăioane și nu lucră nimic se zice despre femeile domnoase și doamne, *spăișug* = moșie, bun, domeniu. În Bosnia se află *spahija*.
- șic* vorbă obscură, de aici a șielui a face nucile cu aur, argint. Din Miklosich 35. 165, avem următoarele date: bulg. *șicosan* vergoldet, versilbert, serb. *șik* Kniester-Rausch-gold, polon. *szych*, magh. *sík*, neoslov. *șik* Kniestergold. Cuvântul nu se află în turcească. Korsch crede a-l înrudi cu catal. *xic* *chic*, span. *chico* klein, gering, lat. *ciccus*.
- zăbunit* din t. *zabun*, *zebun* veți Miklosich 35. 186 erschöpft, schwach, nachgebend, serb. *zabun* indecl. verblüfft, kurd. *zabun* schwach, mă *zabunesc* = mă învățui la minte a se 'nșală. Interesant e de a compara *zăbunit-u* cu *ogîrsît-u*, căci avem de-a face cu o slăbiciune patologică și cu alta psihologică.

2° Câteva etimologii.

Etimologiile dlui Ș. încă pot fi clasificate în categorii. În multe cazuri se pare că e mai bine, dacă nu ne ținem atât de limba osmanlie. Și tocmai din acest motiv las să urmeze câteva observări: a) o serie întreagă de cuvinte pare mai mult a fi de origine maghiară și nu turcească. Aceste cuvinte sunt:

hásnă, a *hásnuú* magh. haszon, használni, *balmoş* magh. bálmos, *ciriz* magh. csiriz materia de cleit a ciobotarilor, *tărîm* din terem, deşi acest cuvânt e de altminteri de origine slavă în maghiară: *trēmű* termű cf. gr. τερεμνον. Pentru magh. *terem* veđi Szarvas-Simonyi, Nyelvtörténeti Szótar III 588; b) *Topor* e după părerea mea împrumutat din slava veche. *Iliš* nu e *élés* (veđi Ş. introducere I. 245), cuvânt ce nici nu există în maghiară. Rectificaţiunea dlui Şăineanu din observaţiunile suplimentare Vol. I. 328 e fără valoare. Posibil ca *ilış* să se aducă în legătură cu magh. *ülés* (şedinţă); *ilışul* era o dare suplimentară, care se vota în diferite locuri în diferite chipuri, după-cum le plăcea domnilor dela administraţie. *Imaş* (pășune) nu poate să se derive din magh. *nyomás*. *Dăinuesc* (Ş. I. 152) e mai iute corespondentul cuvântului *colindez*, a *colinda* din *colindă* (Kalendae pe cale slavă) decât de origine turcească. Am avea a *dăinuú* dela *daina* = doina cuvânt ce există încă la Moţi.¹⁾ Pasagiul citat de dl Ş. din Ispirescu: „de n’or avea cu ce să dăinuească“ nu corespunde fidel cuvântului turcesc *dayanmak*. Românesce a *dăinuú* e mai mult a *dura*, a *subsista*. De altminteri avem o mulţime de corelaţiuni de felul acesta: *negreaţă*: *črníči*, *schimb*: *izměna* (ismene), etc. *Bacă* nu se poate deriva din turc. *bakmak* (a vedé, privi, a se uita) cum spune dl Ş. în Introducere Vol. I. 83. Acest cuvânt e o combinaţiune din *ba*+*că* precum *dacă* e *da*+*că*, cari cu toate că nu sunt reunite prin scrisoare formează cuvinte singuratice.²⁾ Aceste conjucţiuni sunt generale în dialectele daco-române.

* * *

Studiul meu asupra operei dlui Ş. nu e complet, permiţeţi-mi însă totuşi, să-mi rezum pe scurt părerile mele asupra stadiului actual al chestiunii. Influenţa asupra culturii şi limbei române are încă mare lipsă de un studiu mai aprofundat, ca cel al dlui Ş. Studiul istoric al acestei influinţe turcesci, care a produs prin consecinţele politice mai mult defavorabile decât avantajoase un schimb imens în viaţa socială română, n’a progresat cu cercetările noi ale dlui Ş. Polemica dintre dnii

¹⁾ La Pădureni l-am aflat în călătoria mea din vara anului 1903 ca nume de bajo-cură: *Daina*.

²⁾ Cu altă cale vor urma şi detaiurile părerii mele.

Iorga și Șăineanu a arătat la cel din urmă o insuficiență întru cât privesce faptele istorice. Cuvintele „istorice“ din Vol. II. 2. au fost rău tâlcuite, fiind-că fie-care cuvânt pretins literar turcesc ne presintă o explicațiune aproximativă pentru un fapt politic și istoric. Divisiunea împrumuturilor depășește prin clasele fixe limitele realității. Cred că această noțiune a divisiunii de față e elastică, după-cum am arătat cu altă cale. De altfel rigiditatea teoretică e contrazisă de obicei prin natura faptelor. În special dialectul meglan ne poate servi în abundență probe, că ce pare — după teoria dlui Ș. — istoric pentru dialectul daco-român nu e de atare natură pentru cel dintâiu. Simțul metaforic progresiv sau regresiv al popoului român a schimbat și a adoptat un cuvânt după-cum s'a prezentat necesitatea. Adoptațiunea în sine formează o probă despre existența actuală a cuvintelor împrumutate. În Noua Revistă Română Nr. 31 (anul 1901) îndreptează dnul Iorga o mulțime de cuvinte „istorice“ după-cum ne întind mijloacele isvoarele cunoscute până aci. Aflăm în observările aceste o bogăție de informațiuni despre viața administrativă, politică și socială turcească, care ilustrează îndeajuns spiritul introducerii cuvintelor numite „istorice“, ce se leagă de acte solemne și oficiale. Influența culturii sau civilizațiunii turcesci o las și acum de o parte și voiu vorbi numai de limbă.

Metoda lingvistică a dlui Ș. pare puțin inexactă. Căci în cazul de față trebuie studiate pe lângă română și turcă și influențele mediului. În ce privesc limba română am fost necesitat să studiez din nou cuvintele turcesci din Istria și Meglenia. Datele referitoare la dialectul român din Macedonia nu cuprind nici chiar indicațiunile lui Miklosich în întregime, cum s'a dovedit mai sus. Dialectul daco-român cu multele subdialecte nu ne poate nici pe deplin îndestulă, măcarcă a fost studiat mai de aproape.

Teoria despre împrumutul cuvintelor osmanlii dela Sârbi și nu Turci în Bănat n'are motivație filologică. Pentru dialectul din Moldova a dat dl Iorga diferite întregiri și explicări. Ne lipsesce încă critica elementelor turcesci din Muntenia, unde influența turcească și-a arătat toată puterea. Sperez că acest studiu împreună cu cercetările, ce trebuie să se facă asupra

influențelor maghiare și slave vor arăta în curată lumină chestiunea aceasta obscură. Factorii logici și psihologici ai vieții populare trebuie să fie studiați cu atențiune. Se tratează în cazul de față de influințe, ce se exercită pe cale reciprocă între limbi vii și pentru a studia și înțelege influința mediului trebuie pătrunse detaliurile cele mai minuțioase ale limbilor balcanice. Comunitatea minunata a limbilor balcanice — înțeleg elementele lexicale — ne presintă două mari epoci: prima dela romanisarea Balcanului trecând preste imigrațiunile Slavilor până la aparițiunea Turcilor pe scena suferințelor cauzate acestor popoare de dominațiunea turcească și a doua dela cucerirea turcească până azi.

Studiile mele întreprinse asupra comunității slavo-române, deranjată prin sosirea neașteptată a Maghiarilor cătră 900, mi-au prezentat ocaziunea să contrazic metoda dlui Ș. Cred că e bine să aplicăm această metodă și la epoca a doua. In fenomenele comune ale diverselor limbi, ce aparțin unor familii deosebite, vedem scheletul și sufletul tezaurului comun, care, lăsând de o parte utopiile șoviniste și naționale, poartă pecetea civilizațiunei din Balcani.

Dar' să nu abuzez mai mult de paciența D-Voastre 'mi cer libertatea de a mă pronunța, cel puțin asupra părților studiate din opera dlui Ș. în defavorul acestei mari lucrări, ce cuprinde preste 1000 de pagini. Metoda inexactă, — din punct de vedere ideal al studiului cuvintelor turcesci din limbile balcanice — și execuțiunea puțin repede micșorează în mod considerabil lucrarea dlui Ș. Afară de aceasta trebuie să servim dreptate ideii frumoase a dlui Ș. și să ne apropiem cu bucurie de inițiativa dlui Hășdeu. Ași fi fost fericit, dacă așa fi putut spune, că lucrarea dlui Ș. îndestulează lumea filologică, care cere unei lucrări o metodă riguroasă și în loc de teorii studiul faptelor reale făcut cu atențiune.¹⁾

Viena, Februarie 1904.

Iosif Popoviciu.

¹⁾ Mi-am dat silinta să redau în traducerea liberă a studiului meu asupra lucrărilor dlui Ș. tonul în care a fost cetit în cabinetul fieertatului G. Paris. Severitatea criticei mele izvorăscă din obicinuița logică, pe care mi-au insuflat-o mult iubiiții și stimațiii mei dascăli din Austria — Germania și Franța. Țin să declar acest lucru cu atât mai mult, fiind-că în țările noastre orientalismul și bizantinismul e prea îngreșat de agerimea spiritului latin. Ași dori din tot sufletul ca dl Ș., care se ocupă de atâtă vreme de aceste lucruri, să revină la ideile mele, pe care mi le-a dictat esperiența și convingerea.

ROLUL POVEȘTILOR ÎN EDUCAȚIUNE.

(Conferență publică ținută în Sibiu la 3 Ianuarie n. 1904).

Tendința principală a școalei mai noue este îndreptată în direcția: *de a utiliza* toate producerile minții omenesci întru promovarea cultivării generațiilor mai tinere. Și cu cât bărbații de școală vor fi mai pricepuți în alegerea materialului *potrivit firei sufletești și adecuat gradului de pricepere* a copiilor, cu atât mai bine se va îndruma tinerimea pe calea adevăratei propășiri. Un sistem de creștere, întocmit după *trebuințele firești* ale micilor copilași și rezultat din o *nimerită înțelegere a pulsațiilor de viață sufletească*, ce agită mintea și inima masselor unui popor, este cea mai neînșelătoare *căldură* către ținta destinațiunii aceluia popor. Și dimpotrivă un *sistem de creștere greșită* este o pedecă, care opresce pe vecuri înaintarea aceluia popor pe calea progresului cultural.

Noi Români, popor tânăr fiind, avem mai multă trebuință: de o cumpanire înțeleaptă a tuturor întocmirilor, cari privesc creșterea și instrucția micilor copilași, căci aceștia vor forma generația de mâne, căreia îi revine în mod natural sarcina de a lua pe umerii sei *conducerea* poporului românesc către *idealul perfecțiunii omenesci*. Nu mă țin de ceata acelor oameni, cari, perdându-și răbdarea, cad în o nervositate neînțeleasă din cauza *propășirii prea line* a neamului nostru și ar dori, ca în o bună dimineată să resărim pe pământul Europei — ca un popor deplin format și inzestrat cu toate instituțiile unui popor per eminentiam cultural, care în toate arteriile vieții sale a atins maximul civilizației, la care alte popoare lucrează de atâtea și atâtea veacuri.

Eu socot, că o desvoltare pripită nu ar contribui la lungimea ei dimpotrivă la scurtimea vieții poporului nostru. Voim noi, cei mai procopsiți, să formăm din poporul nostru un *popor cu menire istorică*, atunci trebuie să ne împretinim cu gândul, că avem înainte de toate să fim *răbdători*; apoi să fim *stăruitori* din tot sufletul și inima noastră spre a îndruma *cultivarea* poporului pe *adevăratele cărări*, cari duc în câmpul mănos al civilizației.

Înainte de toate să avem ochi ageri asupra școalei române, ale ei lucrări să le *supraveghim*, a ei *muncă* să o îndreptăm pe *adevăratele baze educative*.

Și când o afirm aceasta me gândesc la faptul istoric cunoscut de toți cărturarii mai de seamă, când susțin că poporul german numai școalei sale are să-i datoreze situația de azi.

Acest popor între multe alte produceri literare a tras în folosul școalei sale populare în timpurile mai noue și *invățurea poveștilor* pe un grad mai întins și mai aprofundat. Va pute prea ușor să facă cineva obiecțiunea: „Cum ții, că e nou așa ceva, când mai toți pedagogii de seamă accen-

tuează importanța poveștilor pentru copii“? Au dreptate aceștia, dar' ei uită, că dela ivirea unei idei în mintea omenească și până la ducerea ei în practica vieții este un drum foarte lung. Mai mult aici, în noua direcție pedagogică, se tractează de a da poveștilor *un rol esențial*, făcându-le *parte integrantă* în sistemul educației. *Pedagogul Ziller* le face *centrul învățământului* pentru *anul prim școlar* și le pune în serviciul religiozității și moralității. Prin urmare aici nu e vorba numai de povești, ca de un product al literaturii populare, ci e vorba de a *stoarce* din ele *forța* educativă și a o utiliza în folosul micuților începători.

I.

Înainte de a intra în cercetarea motivelor pentru cari se cere această inovație pedagogică, ni se impune a scoate la iveală importanța generală a poveștilor. În acest scop ajunge să ne retragem cu gândirea în sufletul nostru și să ne aducem aminte din anii copilăriei cu câtă atragere și plăcere ascultam și cetiam poveștile. Să privim în jur de noi și vom observa copilașii cât de bucuros ascultă poveștile. Un copilaș trecut de doi ani e în stare să te asculte, pătrare de oară, dacă vei sci să-i povestesci din cercul lui de pricepere, cu toate că e sciut, cum copiii nu pot avé astimpăr, fiind din *firea lor copilărească* aplecați spre o neîntreruptă *schimbare*, spre lucruri tot *mereu noue*.

Noi, bărbații de școală, am avut de nenumărate ori ocasiunea de a experia bucuria, ce o simte un elev în anii primi de școală, când poate pune mâna pe o carte de povești, cum se încearcă să cetească chiar și în cursul lecțiilor de peste ți. Mai mult încă, această plăcere să transmită până și în clasele mai superioare. Mie mi s'a dat să prind pe unul în oara de psihologie cetind pe Ispirescu. Asemenea casuri vor fi întâlnit și alți colegi. Altcum nici că ar fi explicabilă interesarea, ce o purtăm și cei mai în vîrstă față de atari produceri literare, dacă nu ar involva în sine o putere de atracție. Cât farmec zace în poveștile noastre ne-o spun mai bine povestitorii dela sate, cari sunt formal asediați de publicul țărănesc, cerându-le cu insistență să le spună o poveste! Serile cele lungi de iarnă, când femeea toarce la focul din vatră, adese-ori poți audți povești foarte frumoase. În ȕilele de Dumineca și sêrbători mi s'a dat se vêd în „Munții Apuseni ai Transilvaniei“ babele adunându-se și ascultând câte pe o povestașe sciutoare de povești. Ședătorile iarna sunt pe alocurea ședințe țărănesci, unde fetele torc, iar' flăcăii spun povești. Și ce bine e, unde ședătorile s'au prefăcut în localuri de muncă, de distracție sufletească și de studiu folositor!

Oare bêtărâni nu cetesc, ori ascultă bucuros povești? Să rêspondem într'un glas:

Toți și toate avem o atragere firească cătră acest gen de literatură populară și toți ne îndeletnicim cu poveștile din un îndemn inerent firei noastre omenești.

Această valoare intrinsecă a poveștilor o au recunoscut toți literații și toți cercetătorii mai cu seamă ai națiunilor culte. În fruntea acestora, să mi se dea voie a pune pe poetul Alexandri, care dice: „Drăgălașele povestiri, care-mi îngânau somnul cu visuri încântătoare și care au avut o fericită înriurire asupra închipuirii mele de când sunt pe lume. Ele au contribuit a mă face poet. În adevăr aceste fantastice roduri ale imaginației poporului român au un caracter de originalitate, care te ridică mai pe sus decât basmele altor neamuri, cari sunt și înavuțite de tradiții mitologice ale anticilor nostri străbuni și viu colorate de razele soarelui orientul. În povești generațiile noue vor învăța a cunoaște valoarea inteligenței și a naturei poporului român.” La aceste vederi curate și entusiaste adăugăm părerile cercetătorului G. Dem. Teodorescu.

Iată ce ne spune el:

„Datinele, poveștile, muzica și poezia sunt arhivele popoarelor; cu ele se poate reconstitui trecutul întunecat. Poezia populară este întâia față a civilizației unui neam, ce se trezesc la lumina vieții, iar când acel neam cade din vechia civilizație atunci poezia populară devine un paladiu al limbei și al obiceiurilor strămoșesci”. Iar’ Alexandru Russo se exprimă astfel: „Poesia populară nu este numai expresiunea cea mai viuă a caracterului național, dar’ mai aruncă și o lumină asupra comerțului din timpurile trecute. La notițele prețioase despre relațiunile noastre politice și comerciale poezia populară mai adaugă o largă descriere despre starea morală, despre obiceiurile vieții intime și despre organizarea socială a principatelor”. Cuvintele, dișe despre poezia populară, au mai aceeași valoare și cu referire la povești, căci și ele, sunt un soi de poezie și încă cea dintâiu poezie, răsărită în frageda copilărie a unui popor. Dintre scriitorii români ajunge să amintim numele acestor bărbați pentru a sprigina părerea cu privire la valoarea poveștilor populare.

Alături de acești scriitori cităm și părerile unor scriitori străini, cari deopotrivă ridică importanța poveștilor. Pun la locul întâiu pe Schiller a cărui cuvinte sună: „*Dați-mi povești și istorisiri despre cavaleri; în astea zace doară materialul, care ne îndeamnă spre tot ce e bun și frumos*”.

Iar’ Iean Paul se exprimă:

„Micuții nostri trebuie să petreacă pe pământul lor, trebuie să-și păstreze frumoasa și ideala lume a imaginației lor; ei au să-și locuiască paradisul lor, ca și protopărinții lor, cei dintâi copii adevărați ai lumii”. Și oare unde găsim acest paradis și această lume a imaginației? De sigur în lumea poveștilor, snoavelor, basmelor și tradițiunilor din popor”.

Mai adăugăm la acest loc părerea fraților Grimm, mari folcloriști germani, cari au dat cele mai frumoase povești literaturii germane și din care pedagogul Ziller a ales douăsprezece povești pentru primul an al școlii germane. Frații Grimm se exprimă în modul următor:

„*Poveștile, parte prin popularitatea lor, parte prin ființa lor internă, sunt destinate a cuprinde credința curată a unui concept naiv despre lume; ele*

nutresc imediat ca laptele blând și plăcut sau ca mierea dulce și sațioasă, fără să îngreuneze“.

Părerile atât ale scriitorilor străini, cât și ale celor români, conglăsuesc cu privire la valoarea intrinsecă a poveștilor, atribuindu-le unanim o importanță educativă de primul ordin. În fața părerilor atât de ponderoase și în fața străduințelor școlii germane nu putem rămânea nici noi indiferenți, fără a băga în seamă acest material de învățământ de o putere educativă covârșitoare.

De puterea educatoare a poveștilor ne vom convinge dacă vom pătrunde mai adânc în miezul lor, căutând să ne explicăm însuși ființa lor.

În raport cu originea și ființa lor poveștile ni se arată ca nisce produceri spirituale în cari se oglindează fantasia poporului, căci ele vorbesc de timpul tinereții lui; ele sunt sinteza credințelor și tradițiilor străbune cu privire la „un ideal pierdut în noaptea unei lumi, ce nu mai există“. Geniul creator și împrumută materia poveștilor din pasiunile, aspirațiunile, întâmplările și sbuciumul popoarelor și ale indivizilor. Dorințele inimii românești nu au hotar, de aceea poeți necunoscuți ai diverselor generațiuni crează ființe cu puteri supranaturale, cari au să ducă la îndeplinire aceste dorințe, având să treacă prin mari greutăți și prin grele probe.

„Poveștile au fost factorul cel mai însemnat, dacă nu unic, în educațiunea estetică, poetică și națională pentru toate generațiunile poporului român“.

II.

În cele până aci cercetate și desfășurate am arătat valoarea generală ce o au poveștile, urmează să facem acum aplicația la învățământul școlii elementare.

Chemarea învățământului este, ca materialul, de care se folosește întru realizarea problemelor sale, să-l aleagă de așa, încât pe fie-care treaptă să se poată prea lesne alătura la *treapta corespunzătoare din gradele de dezvoltare din spiritul copiilor*; altcum toată silința sa va rămâne zadarnică, căci le împărtășese material inconsumabil.

Dacă ne vom pune și vom examina starea sufletească a copiilor la vîrsta de 6 ani, pe lângă toată diferența individuală, vom trebui să constatăm o dispoziție psihică generală, care fără excepție predominază mintea tuturor copiilor normali în această etate. Toți câți au cât de cât din ochiul psihologului vor fi observați, cum de viuă e *fantasia* copiilor, așa încât putem cu toată siguranța să acceptăm vederea că un copil pe la anii 6, 7 și 8 are un *mod de pricepere imaginar*. Analisând acum poveștile aflăm, că după felul de concepere al lumii cuprins în ele nu sunt decât un product al *fantasiei popoarelor* în perioada *copilăriei lor*. Spiritul depus în ele se află deci în armonie completă cu ființa cea mai internă a copilului, iar spiritul din povestea română este în deplină consonanță cu felul de a *privi* natura și omul al *copilului român*. De aci se explică ușurătatea cu care pricep copiii poveștile și plăcerea de a asculta povești. Acesta e

și resonul din care pornesc pedagogii atunci, când cer, ca poveștile să se pună drept „fundament materiilor de învățământ în școala populară“. Ele să servească drept basă de pe care copilul să se poată ușor înălța la priceperea reală a lumii.

Nici o materie de învățământ nu corespunde așa de bine individualității copiilor, ca și poveștile; ele sunt adecuate fantasiei acelor și e știut că fantasia e terenul în care sunt înrădăcinate cele mai înalte năzuințe ale omului.

Poveștile ofer ca nimic altceva, un teren liber pentru jocul fantasiei, căci nefiind legate de timp și spațiu, nu se referesc nici la anumite persoane reale și nici acțiunile acestora nu se petrec în anumite localități. Copilul, care s'a aprofundat în povești rămâne timp îndelungat copil; se ocupă cu plăcere de ele; crede în ele; trece cu gândul său peste condițiile vieții, însuflețind ce e neînsuflețit și dând viață lucrurilor fără de viață; străbate cu gândul său lumea, perșându-se în aventuri. Poveștile nu pot influența în mod dăunoz asupra vieții spirituale a copiilor, căci ele nu conțin numai lucruri miraculoase, ci și o mulțime de principii *estetice* și *etice obiective*, cari petrec sfera imaginației, atingând domeniul realității. În această concepție ele formează un *substrat* foarte potrivit la *formarea de judecăți morale*. La acest fel de materie se formează mai ușor și mai bine judecata morală, căci i-se deschide un vast teren, având să se extindă asupra unor ființe neînsuflețite și fără viață, a căror lucrări sunt cuprinse în o *formă* mai *simplă* și mai *nefătărită*. Mai mult, o parte a cuprinsului lor ne îndrumă la formarea de *noțiuni obiective*, privitoare la *condițiile naturale* ale fenomenelor din natură, cari tratate cu pricepere pedagogică împedecă ori-ce dezvoltare desavantagioasă în educația elevilor. Conștiința copiilor nu este ajunsă până la punctul acela, la care *părțile ei singuratice* să fie *contopite* unele cu altele; în urmare conținutul miraculos al poveștilor *formează* în sufletul elevilor un *cerc izolat*, care nu grăbesce, ci mai mult împedecă o astfel de *contopire psihică*. Cu cât crește mai mult încrederea copilului în experiența proprie, cu atât se accentuează mai puțin partea reală a poveștii, dar' cu atât mai mare preț se pune pe *aflarea și scoaterea adevărului moral*.

Poveștile fiind creațiunile eșite din geniul poporului, urmează, că voind noi a ridica simțul național în tinăra generație, în învățământul educativ netăgăduit, avem să ne folosim de acest prețios material, căutând cât mai des să ne nutrim și adăpăm din spiritul poporului românesc. Poveștile au influență morală covârșitoare, fiind că ne conduc în un imperiu ideal al celor mai simple relațiuni morale, la cari cei buni și cei răi sunt foarte bine distincți unul de altul. Până la un anumit punct veți cum e în prevalență răul, dar' o întorsătură artistică a povestitorului schimbând direcția povestirii și înșirarea de situațiuni și fapte cursul povestirii duce la *triumful binelui asupra răului*. În povești întâlnim tipuri mijlocitoare de o *rară bunăvoință și fidelitate*, vii și pline de viață. Cu o impetuositate și se imbie o

aprețiere a binelui și a răului, a dreptului și nedreptului, a sincerului și ne-sincerului etc. De o importanță deosebită pentru educația și viața copiilor este *stricteța* cu care povestea pedepsește *neatențiunea și minciuna*. Un *curent creștin* trece prin multe povești: iubirea pentru cel apăsător, pentru cel părăsit, pentru cel necăjit.

III.

Constatat fiind prin experiența de toate zilele, că copiii ascultă bucuroși ori-ce povestire, vom cerca să ne dăm seama de cerințele unei bune povestiri. O bună povestire este o *comoară pedagogică*, fiind-că numeroasele intuițiuni, pe cari le reproduce ideile, pe cari le deșteaptă sentimentele, pe cari le deslănțuiesc, sunt terenul cel mai fructifer pentru semința învățării.

O narațiune bună crează atât de bine terenul gândirii copilăresci, încât învățătorul se bucură cum se bucură agricultorul de aroma proaspetă a pământului arat.

Dar' nu ori-ce fel de istorisire va fi așa de cu drag gustată. O bună istorisire are să intrunească cam următoarele condiții*).

1. Se pretinde, ca istorisirea pe care voim să o utilizăm în educația copiilor să aibă un *caracter adevărat copilăresc*. Ar' pute cineva să gândească, că dacă o istorisire e narată în diceri simple și cu nisce cuvinte ușoare de priceput corespunde acestei cerințe. Și cu toate acestea lucrul se are alt-cum. Nu atari calități imprumută narațiunii caracterul copilăresc, ci simplitatea cerută de motive etice are să nu fie o simplitate părută ci adevărată. Se scie că povestiri ușoare se pot prea lesne *fabrica*. Așa numite *istorisiri morale*, cari și-au găsit și la noi reprezentanții lor, nu e lucru tocmai greu de a fabrica. Puțină fantasmă și nițică dibăcie în manuarea condeiului și iată istorisirea dată gata!

Dar' o narațiune bună are nu numai prin exteriorul său să tradeze nota simplității, ci mai ales *situațiunea, acțiunea și motivele persoanelor* lucrătoare să fie simple și să redea simțirile, dorințele și aspirațiile proprii vieții din copilărie. De aci însă nu urmează, ca persoanele din istorisire să fie copii, căci chiar regii, prinții și prințesele, când cugetă, vorbesc și lucrează ca copiii sunt mai aproape de mintea copiilor, decât cum e un copil din o istorisire fabricată. Precum o adevărată poezie așa și o adevărată istorisire trece realitatea în domeniul fantasiei. Narațiunea trebuie să fie bogată în *situațiuni și tipuri imaginare*. Intre problemele de căpetenie a formării sufletului copiilor se enumeră și cultivarea unei activități imaginare dat fiind faptul psihologic în urma căruia la copii *drumul spre inimă duce prin fantasmă*. Urmează deci a căuta și a folosi ocazii dese în învățământ, la cari să fim capabili de-a îndrepta pașii tinerimei spre imperiul fantasiei, locul de bucurie și plăcere, rezervat sufletului copilăresc.

2. Și când vorbim de o trecere prin imaginațiune la inimă, ajungem să constatăm a doua notă calitativă a unei bune istorisiri.

*) Vezi: Willman: Pädagogische Vorträge.

Narațiune potrivită minții copilăresci va fi numai aceea care va putea influența asupra inimii copilului. Asupra inimii influențează o narațiune, dacă ea prin conținutul și forma sa se apropie de ideile, sentimentele și năzuințele copilăriei, căutând să găsească și să întâlnească razim în conținutul vieții psihice copilăresci. Nu aceea e bună istorisire, care ar fi luată din pătâniile și întâmplările de zi ale copiilor ci aceea, care-i deschide orizontul sufletesc și-l conduce în imensitatea timpului și spațiului.

Experiența ne spune, că copiii cu sufletul și gândirea lor tind tot la ce e mai *grandios*, la ce e mai *miraculos* și la ce e mai *neobicinuit*.

Cu aceste cerințe alcătuită o narațiune captivează mintea copiilor și înrădăcinându-se în sufletul lor străbate la inimă, făcându-o să se indoaie către direcția, ce se indică în povestire. Dacă povestirea e bogată în situațiuni și acțiuni, ea ofere dese ocazii la *reflecții* și *aprețieri morale* și în felul acesta pregătește *formarea de judecăți morale*, cari se pot considera de cele dintâi începuturi a fie-cărui *caracter*.

Numai acele narațiuni sunt cultivatoare, cari presintă figuri și relațiuni destul de simple și destul de pline de viață, încât sunt capabile de a imprumuta judecății morale căldura și puterea necesară. Prin enarările acestea trebuie să promovăm nu numai convingerea morală, dar' preste tot să lucrăm pentru a face să se formeze în sufletul lor o convingere.

3. Când tindem la formarea unei convingeri, atunci cercăm să sădim în suflet semința unei bogății spirituale, care are să dăinuească pentru activitatea lor viitoare. Cel-ce are convingeri, acela nu se clatină ca trestia, dar' nici nu rămâne mut în fața vorbelor și faptelor. Convingerea te împinge la acțiune, la validitate.

Prin povestire deci, cu toate-că se dirigă mintea copilului spre lumea fantasiei, totuși ea trebuie să ofere ocazii de a-l scobori la lumea realității și a-l face să nu peardă terenul, pe care are să vieze și lucreze. Cu toate-că trebuie să peregrinăm cu elevul din *relațiunile complicate* ale culturii moderne, totuși *ținta finală* către care avem să-l conducem este *realitatea*.

Drept aceea defectuoasă va fi acea istorisire ori cât de bogată ar fi ea în momente și situații imaginare, când nu va oferi puncte de *incopciere* cu învățătura despre forma *reală a vieții copilăresci*, *cultivatoare în privința morală și bogată în învățături*, iată! trei note caracteristice ale unei istorioare potrivite pentru copiii începători.

4. Ca a patra cerință se consideră, ca o povestire să aibă valoare *constantă*, iar' valoare constantă va avea atunci când va fi *clasică*. Un product literar clasic nu-ți procură numai o plăcere momentană, ci se poate dice, că trăește cu omul toată viața! La o bucată literară clasică ne delectăm în copilărie, juneță, bărbăție și bătrâneță. Adese-ori ne întoarcem dela ocupațiile de zi monotoane la cetirea unor lucrări literare cunoscute.

Lucrările *clasice* sunt *pururea tineresci*, *pururea noue*, *pururea înveselitoare*, *pururea ademenitoare*, căci ele *pururea* ne aduc ceva *nou*.

Pentru treptele mai înalte ale învățământului ne îngrijim de material clasic, iar' pentru începutul învățământului din copilărie considerăm de bun ori-ce material. Dacă se stabilește de lege, ca numai astfel de istorisiri să alegem, cari adese-ori fac pe copii să reprivească asupra lor, și să țină viuă în sufletul lor convingerea și învățătura, ce o au primit, atunci numai se susține continuitatea care imprumută învățământului un caracter educativ. Și tocmai în aceea zace valoarea superioară a materialului clasic, că omul niciodată nu se satură de el, că fie-cărei etăți îi deschide noue izvoare de gustare și plăcere. Chiar și învățătorului îi procură o mare bucurie și un înalt indemn.

5. Cea din urmă condițiune a unor bune istorisiri este, ca să fie *unificate și rotunzite*, adică: conținutul lor să nu fie nisce frânturi, ci să reprezinte ceva *întreg*. Numai materii *unitare* întemeiază o masă de gândiri unificate, care poate să influențeze asupra sentimentului și voinței. O atare istorisire e bogată în întâmplări, potrivite pentru a face comparații, priviri și repriviri, totodată e destul de puternică în materii adecuate pentru con-vorbiri instructive.

La aceste condiții mai adaugăm vre-o câte-va scoase din scrierile lui *Herbart* referitoare la acest obiect. Marele filosof și pedagog cere ca o narațiune potrivită pentru copii:

- a) Să fie bogată în întâmplări, raporturi și caractere;
- b) Să cuprindă în fine un *strict adevăr psihologic* și se nu treacă preste simțemintele și vederile copiilor;
- c) Să nu aibă vădită tendința de a desemna binele ori răul;
- d) „Dacă e vorba să dăinuiească influința ei, trebuie să poarte în fine cel mai curat și mai strict timbru al *bărbăției*“.

Copilul întocmai ca omul mare deosebesce comunul și sterilul de lucrul plin de demnitate, ba încă deosebirea aceasta îi zace mai mult la inimă, căci nebucurat se simte el mic; el doarece să fie un bărbat. Dacă un copil trece preste 8 ani, orizontul vederii lui trece preste istorisirile copilăriei. Atari bărbați îi prezentați cum ar dori să fie el. Astfel de tipuri nu le veți afla în apropiere, pentru-că idealul de bărbat al copilului nu are nimic comun cu ce se produce sub iniurierea culturii moderne. Nici în fantasia voastră de educători sau chiar de ați fi poeți cum n'a mai fost. Trebuie să știți, că întreg materialul acesta de e isolat nu-i de folos. El trebuie să stea în mijlocul, sau la începutul unei lungi serii de material *cultivător*, astfel ca să se poată stabili o legătură generală, care să prindă și să țină legată fie-care părțică singuratică.

Herbart, având în vedere educația în gimnasiu, caută și găsește narațiunea corăspunzătoare în *Odisea lui Homer*.

Această gândire a magistrului a dus pe cel mai veritabil pricepător și cunoscător al lui, pe *Ziller*, a afla pentru școalele populare materialul potrivit în poveștile populare. El a mers până la ultima consecință, a ales

povești din colecția fraților Grimm și le-a pus drept *material concentrativ* pentru anul *prim școlar*.

Urmând vederilor lui Ziller elevul seu *Dr. Wilhem Rein*, cel mai veritabil reprezentant astăzi în *Germania*, a și prelucrat în lecții poveștile, făcând unele modificări. Indemnul din care au purces acești doi bărbați a fost experiența aproape generală a școlii germăne cu privire la *prea timpuria instrucție a istoriei biblice*, dar' mai ales faptul, că au început unii dascăli germâni să fabrice așa numitele „*istorioare morale*“, cari, fiind *fabricații de ocazie*, nu aveau nici o *valoare educativă*.

Istoriorele morale sunt, ce e drept, ușoare de priceput, dar' *nu sunt produse clasice*, nu sunt *adevărat copilăresci*, sunt *lipsite de fantasmie*. Nu pot avea o *valoare educativă statornică*, fiind-că *adevărul moral* e prezentat prea gol, prea bătător la ochi, încât elevii nu au *trebuință* de vre-o *sforțare psihică* spre a-l afla. *Judecata morală* e dată *de-a gata*, ne mai având trebuință de vre-o *cugetare* spre a o găsi printre faptele și întâmplările înșirate. În urmăre ele *nu prind* în mintea copilului și nici *nu sunt durabile*, cu atât mai puțin au capacitatea de a silii pe elev să se reîntoarcă cu plăcere și cât de des la ele. Cum are un copil mic trebuință de lapte, după care însetează, astfel și spiritul unui elev de 6—8 ani are trebuință de material narator amăsurat gândirilor și simțirilor sale.

Nici cetitul cu formele sale de limbă, nici ideile despre socotirea cu numeri nu formează nutremântul corăspunzător trebuințelor sale sufletesci. Acestea sunt numai nisce semne reci și moarte în cari nu pulsează nici o viață și cari nu provoacă interes involuntar.

Punctul de plecare pentru formarea ideilor religioase este viața familiară, deci ideea despre Dumnezeu să se producă prin utilizarea raporturilor părintesci cuprinse în o istorisire clasică. Această gândire trebuie, ca încă în primii ani să ocupe loc în spiritul copiilor, având a se contopi cu tot ceea-ce produc în spirit schimbările vieții, formând astfel punctul central al personalității omenești.

Istoriorele morale mai au și o *scurtă respirație morală*, încât în tot momentul opresce spiritul în sborul său și-l face să odihnească la popasul plin cu învățături. Învățături așa dese și considerații atât de generale nu sunt potrivite de a desvolta simțul moral al elevilor.

Nici chiar compara nu se pot istoriorele morale cu poveștile, cari sunt *produse*, născute în *momente de inspirație*, fără de nici un aer de tendință, de aceea și au o *valoare artistică*. Prin povești se înalță spiritul elevilor la o *cugetare poetică și ideală*, care face ca spiritul lor să iee o direcție spre tot ce e bun, frumos și adevărat. De s'ar enara copiilor numai întâmplări reale și adevărate, prea ușor spiritul lor s'ar lipi de comuna realitate neavând pricepere nici pentru *imaginile poetice*, nici pentru *minunile și presimțirile credinței religioase*.

Poveștile lărgesc conștiința elevului, deoarece-ce fiind produse ale poporului *sădesc în inima lor simburele național*, făcându-i totodată să participe

la spiritul general al copilăriei, care formează începutul ori-cărui popor, deci și a omeniei. Ele ridică orizontul gândirii preste sfera națională și îl trece în domeniul religios și moral prin prezentarea de intuiții din sfera de viață a copilăriei popoarelor. Fie-care *copil* își are perioada sa *mitică* și înțelege poveștile în formă mitică iar' *nu poetică*.

Numai mai târziu dă acel înțeles povestitor, pe care îl dăm noi cei crescuți. Folosul unei instrucții a poveștilor pe o treaptă atât de întinsă este, că le rămâne pentru toată viața o *înaltă inspirațiune pentru o viață morală, precum și mângăierea*, care le procură linisce în cele mai grele vicisitudini ale vieții.

Relevând valoarea educativă superioară a poveștilor mai restează să amintesc, că în urma unei cercetări îndelungate și a unei alegeri, cores-punătoare din toate punctele de vedere, mi-a succes a afla și a prelucra până în amănunte *6 povești* drept *material religios-moral* pentru anul *prim școlar*.

Premergând această cercetare teoretică, voi lăsa să urmeze poveștile indicate în forma cum le-am publicat. Insemnez, că textul a rămas cel original. Invățătorul nu va avea să observe strict acest text, dar' va avea să se țină strict de întemplerile cuprinse în poveste.

Țin de necesar la acest loc o scurtă motivare pedagogică pentru fie-care poveste.

Prima poveste este „*Mama și fetița*“. Mai nimerită nici că se putea. Ea cuprinde relațiuni familiare, iubire extraordinară de mamă! ne conduce în raiu la îngeri! Are trei unități metodice, ca să o poată elevii reproduce. Sentențele religioase-morale ce le putem scoate din această poveste sunt:

1. *Noi toți avem un tată, în cer, pe Dumnezeu.*

2. *Mamele rabdă multe dureri pentru copiii lor.*

3. „*Lăsați pruncii să vină la mine, căci unora ca acestora este împărăția ceriului*“.

În legătură cu această poveste învățăm și rugăciunea Domnului „*Tatăl nostru*“, pe care și de altcum noi toți o scim de acasă.

În povestea „*Fata sêracului cea isteată*“ care ne conduce în relațiile unei familii sêrace, se continuă și lărgesce sfera religioasă-morală din prima poveste.

E o poveste care te trece din lumea reală în lumea miraculelor pe neobservate, de un conținut bogat moral, dând dese ocazii la aprețieri morale. Prin ea trece o adiere fină a *proniei ceresci*.

Sentența morală este: „*Tot cel-ce se înalță, umilise-va, iar' cel-ce se umilește, înălțase-va*“.

Venind la povestea „*Baba nesațioasă*“, vom afla în aceasta trecând ca un fir roșu dela început și până la sfârșit motivul religios. Toată povestea se învîrte în jurul *ideii de Dumnezeu* și se arată raportul în care cearcă să se pună omul cu Dumnezeu, se înțelege îmbrăcat în formă mitică.

Sentența religioasă morală sună: „*Nemulțămitorului i-se ia darul*“.

O a patra poveste transpune mintea copiilor in viața animalelor, prezentându-le întâmplările unei capre cu ieșii sei și poartă numirea „*Capra cu trei ieși*“. Este știut, că copiii vorbesc cu petrele, cu jucăriile și cu mâța din casă, întocmai cum discutăm noi unul cu altul. O poveste in care vorbesc ieșii cu mama lor mi s'a părut foarte potrivită pentru a ademeni atenția elevilor și a furișa prin conținutul ei vederi morale.

Sentața, ce o scoatem din conținutul acestei povești e următoarea: *Nici o faptă nu e fără răsplată.*

In o a cincea poveste „*Fata barbată și fata leneșă*“ se laudă hărnicia unei fete și se arată resplata avută; paralel cu aceasta merge hula altei fete, care încă își primesce răsplata in conformitate cu munca prestată.

Pe lângă motivele religioase morale ce se cuprind in ea, ne conduce și la viața poporului nostru, accentuând unul din felurile de petrecanii ale țeranului român. E foarte bogată in enarări, cari ușurează predarea după forma *genetică*. In aceasta și in cea precedentă, jumătate conținutul narațiunii ni-l află elevii. Cine n'a cercat acest fel de predare nu cunoaște uimitoarea putere educativă a ei?

Totodată povestea oferă un bogat material din domeniul cunoscintelor naturale, așa încât prea ușor se pot face incopierile, cerute de *principiul concentrațiunei*.

Sentața scoasă sună: *Cum 'ți-e lucrul așa 'ți-e și plata.*

Cea din urmă poveste e: „*Ispravnicul pocăit*“, o bună bucată din relațiunile timpurilor trecute in regatul României. Raporturile dintre fiu și mamă, pătăniile lor, prezentarea inaintea domnului și vorbele rostite cu acea ocașie formează nisce scene de induioșare și de o infiuință educativă netăgăduită. Material *cultural-istoric* ne ofere in abundență. Valoarea se urcă și prin faptul, că ne dă material de reflecții la *stările prezente* ale fraților nostri și preste tot pune basă la formarea unui *simț istoric*.

Fiind de un conținut mai extins și fiind bine marcate doue idei fundamentale o am împărțit in doue unități metodice.

Sentațele sunt de cuprinsul: a) „*Cinstesce pe tatăl-teu și pe mumă-ta, ca bine să-ți fie ție și mulți ani să trăiesci pe pământ*“; b) *Pocăți-te și ve în-torcerți ca să ve curățiți de fărădelegile voastre.*

Pe lângă momentele religioase-morale, naționale, cultural-istorice poveștile acestea, 6 la număr, sunt de așa alese, încât fie-care poveste ne indică in abundență material din viața naturei, putând face alegerea, care se potrivește cu împrejurările locale. Astfel *realisarea concentrațiunii cunoscintelor naturale cu cele religioase-morale* nu întimpină nici o pedecă.

Deocamdată nu am ales și publicat decât aceste povești spre a vedé cum vor fi intimpinate.

Experiența mea de un șir lung de ani la școala de aplicație, precum și împărțășirile elevilor mei, împărășiați in toate colțurile Transilvaniei mi-au format și consolidat convingerea următoare: *Poveștile populare națio-*

nale sunt cel mai potrivit material pentru a escita și forma în elevii începători ai școlii populare idei religioase morale“.

Dela început vreau să previu ori-cărei interpretări false a părerilor mele declarând din nou, că acest material *nu* tinde a eschide materialul biblic, ci voește a-l pregăti, formând un fel de *subsol spiritual*, care înlesnește și face posibilă fructificarea seminței cunoscințelor biblice. Poveștile sunt puse cu totul în *serviciul religiosității și moralității*.

Cu privire la valoarea „istorioarelor morale“ mi-am expus părerile. De altcum la noi abia au fost câteva încercări să popularizeze astfel de istorioare. Ele însă nu au putut prinde rădăcini și ca atari s'au perdut în parte și cred, că se vor perde de tot în fața puterii cultivătoare a poveștilor noastre.

De ce oare totdeauna să fim noi Românii condamnați a trece prin toate greșelile culturale, prin cari au trecut și alte popoare? Nu e mai rațional și mai folositor a trece peste aberațiunile acelor popoare și a merge direct la *isvorul cel mai de curând* descoperit și a ne adăpa de aici?

Eu cred, că da, aceasta e cea mai cuminte politică culturală. O mică încercare de a merge pe această cale este studiul present, rezultat din *ne-strămutata mea convingere*, că prin adoptarea vederilor arătate și alcătuirea unui plan de învățământ cu considerare la aceste vederi se aduce un serviciu foarte însemnat *educațiunii filor țeranului român*. De Dumnezeu, ca să ajungem a ne înțelege în cele bune și a lucra împreună pentru a îndruma *cultura poporului nostru pe ogașa* unei propășiri sănătoase, către idealul binelui, dreptății și adevărului, bunuri, cari pururea să încălzească inimile și sufletele noastre.

Dr. Petru Șpan.

LA ISTORIA ROMÂNILOR DIN BIHÖR.

În anul 1903 a fost retipărit pe spesele și la stăruința veneratului Capitul latin din Oradea-mare opul „*Ritus explorandae Veritatis, quo Hungarica Natio in dirimendis controversiis ante annos tercentos et quadraginta usa est, et eius testimonia plurima in Sacrario Sūmi tēpli Varadien. reperto, Clausemburg Colosuarii 1550*“.

În acest op au fost reproduse nescăzute documente manuscrite din anul 1208—1235 aflate între ruinele sacristiei catedralei latine din Oradea-mare.

În documente e descris modul de procedere la folosirea ferului infocat pentru descoperirea adevărului, în cauze iudiciale controversate.

Precum se vede din susnumitul op, părțile litigante din țara întreagă se trămiteau la Oradea mare ca la ultimul for judecătoresc, deciziunile aduse pe baza ferului infocat erau definitive, deoarece acolo ajungeau spre dirimare numai unele cauze, cari nu au putut să fie clarificate la forurile singuratece.

Nu este intențiunea mea de a descrie procedura la folosirea acestui mod de judecată, carei judecătoria laică i-a plăcut să'i deie forme de rit bisericesc.

La aceea, ca să mă ocup cu acest op mă-a îndemnat acea împrejurare, că cetind critica opului tipărit în un jurnal maghiar, criticul a ajuns la aceea concludsiune, că pe timpul scrierei documentelor adecă între anii 1208—1235 în jurul Orăzii-mari, ori nu au fost Români, ori aceia au fost tare de omenie, căci între criminali de loc nu sunt cu nume românesci. Alternativa din urmă criticul nu poate să o creadă, deci mai bine crede că nu au fost de loc Români pe acolo.

Veți bine, o nouă confirmare a imigrării pe neobservate a Românilor cu câteva sute de ani mai târziu decât componerea documentelor.

Afirmarea recensentului mi s'a părut absurdă, și fiind convins că în acel op trebuie să fie documente de valoare pentru noi Români, deoarece-ce în jurul Orăzii totdeauna au fost amintiți Români atât în istoria bisericească cât și în actele istoriei patriei noastre. Mi-am procurat deci opul care costă 15 coroane. Acela e foarte elegant, și documentează gustul și interesul viu care l-a purtat membrii Capitolului față de acest op.

Din parte-mi sunt foarte îndestulit cu cele descoperite în opul sus numit.

Între hoți și tâlhari, e drept, nu prea afli Români, dar' cu atât mai mulți au nume românesci cei cari poartă oficie. Voiesc să înșir aicea numele cari mi-se par mie a fi române. Cosma, muierea Ciucea, Ioan iude curial, Porcan; Nica(n) Benzem (Bența), Tuca, Pristoldus Fochia (Fășia), Costa(m) et Micu(m), Simeon voyvoda, Necua voyvoda, Bochyur (Bucur), Reche (Rece), Ilie comiti, Voca, Bota(m), un archidiacon Nemicolohod cu fiul seu, Teuka (Tiosca), Nicula(m), Mica Comes, Burz pristoldus, Biloto Bulfu, Voda; Micus; Nuhu; Vidu; Fata(m), Magdut filii Nanae comitis. Mica comite Bihoriensi; Hylia comite Bekes; Cosma; Lula Filius Vacae comitis; Bencya pristoldo; Iuna (june); Bogdan; Cucus; Buda; Omocel; Domina Rosa filia Briciay archipresbiteri; Pascha pristoldus; Topor; Bogy; Hogyay; Buciu; Bulfu; Leca; Vica; Keva; Leustach; Vutuk; Opoy; Bolosoy; Mogu; Ogyur; Micow; Dan; sacerdos Moyse; Bandu; Bodou; Bota; Agya; Pascha; Sandu; Radu(m); Sthanu(m); Boncia; Ruga(m); Muncu; Vida; Vulchi; Paul de Beltuk; Roma; Mico; Ironim sacerdotem; Balod de genere Borsa; Beusa; Micow; Desc; Buctu; Opoy, filium Moysa; Volura s'au Voltura, Pristoldus Gyngea; pristoldo Donca de Bogus; pristoldo Scereka; Gyuna; Mica com. Bihor; pristol. Micusa; Vadu; Vulcanum de com. Beregu; de genere episcopi Budlu; Borsa; Germen; Fira; Man; Buda(m); Pudu; prist. Mencu; pristol. Iancu; Voda filius Farcasii; Busu sacerdos; Mih; Isu de Sucuroi; Matheus de Surcud pueri Sacerdotis; pulsator eccles. Waradiensis; Boldu; Magyar Ilie; Comsa; Micou; Becea; Micula; Vid; Crachun; Iacow; Chuleyi; Boucham; Bohus.

Din aceste numiri ori și cine se poate convinge, că pe timpul facerii actelor în jurul Orăzii a fost populația română.

Tot așa de ponderos e și documentul acela că au existat pe la Orade preoți români, însurați cu prunci și fete. Pruncii preoților latini nu s'ar fi amintit. A fost și archidiacon însurat.

Împrejurarea aceea că litiganții înainte de a fi supuși judecării ferului infocat, aveau să se mărturisească și apoi să se cuminece, și aceste acte religioase se îplineau imediat înainte de purtarea ferului, pare a dovedi că acei Români supuși judecării au fost catolici, și deoare-ce sunt amintiți preoți însurați, sunt de părere că ei au fost de rit oriental.

Mai eclatant argumentează însă pe lângă populațiunea română din țeara aceasta numirile localităților, cari și acuma sunt la români tot acele cum sunt villa Popi; villa Voda; villa Dumbul; villa Pescera; villa Senesei; villa Gourou; villa Urisu (Oros?), villa Guernert; villa Bulfu; villa Beu de Boiano; de Sucuroiu, de Surcud; villa Vulchoi; apoi Kalatha (nu Kalota) Genta (nu Gyanta), Bichor (nu Bihar), Clus (comes de Cluj, nici decât Kolozsvar sau Klausenburg), Capitala Oradense (nu Magno Waradinense nici Nagy-Varadense).

Mai sunt încă multe numiri de comune cari sună românesce, dar nu le cunosc fiind de prin părțile nordice ale Transilvaniei.

E curios și cum e scris numele Comes de Beregu, apoi cancellarius Bulzu, în alt loc Bulchu.

Cei cari se ocupă cu istoria pot afla în acest op multe lucruri instructive pentru Români.

Dr. Stefan Erdély.

DIN SINUL ASOCIAȚIUNII.

Avis. Având în vedere împrejurarea, că postul vacant de Prim-secretar al Asociațiunii se va pute împlini numai prin alegere din partea adunării generale proxime, și că în urma retragerii secretarului II nu s'a putut face nici substituirea provădută în statutele și regulamentele Asociațiunii, Comitetul central, prin decisiunea sa Nr. 238 din 31 Decembre 1903, a invitat pe fostul prim-secretar, Dr. C. Diaconovich, să-și continue activitatea până după adunarea generală. Dl Dr. Diaconovich, conformându-se acestei recercări, va semna și revista „Transilvania“ ca redactor responsabil până la împlinirea definitivă a postului vacant.

*

† *Dumitru A. Mosora*, învățător în Săliște, a decedat Luni în 22 Februarie n. 1904 și a fost înmormântat Mercuri în 24 Febr. 1904. Răposatul a fost membru ordinar al Asociațiunii și din Iulie 1902 membru corespondent al secțiunii școlare a acesteia. Din incidentul morții sale

comitetul central al Asociațiunii în ședința dela 25 Febr. n. a. c. a dat expresiune la procesul verbal durerii sale pentru pierderea decedatului.

Despre viața harnicului învățător extragem din „Telegraful Român“ următoarele date:

D. A. Mosora s'a născut la 26 Octobrie 1874 în Seliște din una din cele mai fruntașe familii. În casa părintească a fost împărțășit de o frumoasă creștere. După absolvirea studiilor pedagogice, în vîrstă de 17 ani, a îmbrățișat cariera de învățător, căreia și-a dedicat toate puterile spirituale cu cea mai rară abnegațiune. Ca puțini alți colegi ai sei, cetia și studia neconținut, și în seceta și indiferentismul ce ne caracterizează aducea considerabile contribuțiuni pentru ai săi îndemnându-i la muncă serioasă, la care el totdeauna premergea cu exemplu. A fost dascăl excelent și în școală a dovedit rezultatele cele mai strălucite.

În viața publică era un factor valoros. În conferențele învățătoresci și pe la diferitele adunări era cel mai însuflețit. Reuniunea de înmormântare din Seliște e meritul exclusiv al său și faptul că în Seliște s'a pornit o bunișoară mișcare literară, iarăși se leagă de numele lui Mosora. Decedatul a fost și un bun manuator al condeiului. A scris numeroase articole de interes școlar, cum și frumoase rapoarte în „Tel. Rom.“ despre întemplările mai însemnate din viața socială, bisericească și școlară a comunei Seliște. Despre publicațiunea edată de Mosora în timpul din urmă, sub titlul „Zile memorabile pentru Seliște și jur“, „Răvașul“ scrie: „... Aceste pagini sunt ca și un buchet de flori, oferit celei mai frumoase comunități românesci din mândrul nostru Ardeal“.

*

Sucesiunea după fericitul Ioan Petran, fost fisc al comitatului Cojocnei, care a lăsat averea sa întreagă, prețuită la K 130,106·28, Asociațiunii noastre pentru scopuri culturale-românesci, a fost atacată cu proces din partea unor rude ale testatorului. Acest proces a fost câștigat de Asociațiune încă în anul trecut la forul I, și sentința acestuia a fost aprobată acum și de tabla regească din Cluj. Deși pîrătorii mai au încă posibilitatea de a apela și la Curie, sperăm totuși, că dacă nu venerațiunea pentru fericitul testator și respectul pentru intențiunile sale nobile, apoi interesul lor propriu, îi va îndemna a pune capăt acestui proces început fără nici o basă legală. Căci dacă s'au înșelat în speculațiunile și așteptările lor la forul I și II, apoi cu atât mai puțin pot avé speranță, că supremul for judecătoresc va anula testamentul ridigiat cu observarea tuturor formelor legale, și astfel continuarea procesului nu ar puté avé pentru dênșii alte urmări practice, decât consumarea prin speșele procesuale a legatelor ce marinosul testator, în munificența sa, le-a instituit în favorul lor, — fără îndoială în așteptarea și convingerea că vor scî să respecteze ultima sa voință.

Ținem a accentua la acest loc cu profundă recunoscînță, că venerabila vėduvă a fericitului fundator, Doamna *Fani Petran n. Ince*, care

— după-cum se spune apriat în textul testamentului, — a agonisit averea lăsată Asociațiunii împreună cu testatorul, și care prin urmare ar fi avut în primul rînd un titlu de drept asupra ei, nu numai că a refuzat cu toată hotărîrea de a se atașa la acțiunea pîrîtorilor, ci — cu toate că nici nu este de origine română, — a cerut din contră la pertractarea succesiunii, ca testamentul fericitului ei soț să fie observat cu toată rigoarea, și a dat Asociațiunii întreg concursul ei pentru salvarea fundațiunii.

În fine mai amintim, că în acest proces Asociațiunea a fost reprezentată prin directorul despărțământului Cluj, dl adv. Dr. *Georgiu Ilea*.

*

Zidirile noue ale Asociațiunii. Casa de chirie ce se zidesce pe intravilanul Asociațiunii, din Sibiiu, strada morii Nr. 6, a fost pusă sub coperiș încă în toamna anului trecut, și până la 1 Iulie a. c. va fi pe deplin terminată. Ea cuprinde câte doue locuințe în fie-care etagiu, deci în total 6 locuințe, cari sunt deja aproape toate închiriate și se compun din câte 4 camere, bucătărie, baie, cămară și odaie pentru servitoare. În casa întregă se va instala apeduct și lumină electrică. Prețul locuințelor este: în parterre câte 900, în etagiul I câte 1200 și în etagiul II câte 1000 K, cea-ce represintă o fructificare de preste 6% a capitalului investit în zidire.

Zidirea Museului a fost începută pe același intravilan la frontul nou, deschis spre parcul Soldiș, și anume a fost terminat în toamna anului trecut parterul și etagiul I. Indată-ce timpul va permite, lucrările de construcțiune se vor continua, și la finea lui August a. c. zidirea are să fie pe deplin terminată. Resturile zidului și valului vechiu al orașului, cari despărțiau intravilanele Asociațiunei de parc'au fost dărîmate și duse în decursul lunilor de iarnă, și la primăvară se va restaura parcul și se va construi un trotuar și un drum de trăsuri dealungul frontului nou-deschis. Lângă Museu se va construi de cătră Cassa de păstrare sibiană un splendid palat, grădina internatului Asociațiunii va fi îngrădită cu un frumos grilaj de fier, și în timp apropiat va zidi probabil și Comitatul Sibiiu spre acest front o casă mai mare, astfel că se va desvolta aici în scurt timp o parte cu totul nouă și foarte frumoasă a orașului.

Asociațiunea ceruse dela locurile competente, deja cu ocasiunea construirii palatului școalei civile de fete, concesiunea de a demola și duce resturile zidului și valului orășenesc, însă ostenelele ei au rămas atunci zădarnice. În anul trecut i-a succes în fine a exopera această concesiune în urma unei acțiuni energice, înscenată în conlucrare cu Cassa de păstrare sibiană. Invoirea reprezentanței orașului Sibiiu a fost la început desaprobata din multe părți; astăzi însă, după-ce se poate vedea cu ochii, cât de mult a câștigat orașul prin demolarea zidului, s'au împăcat deja și contrarii ei cei mai inverșunați.

Astfel putem nutri cele mai bune speranțe, că palatul ce se ridică de present în Sibiiu culturai poporului român, va fi terminat și se va presenta în condițiunile cele mai multămitoare, și va fi o adevărată po-doabă nu numai pentru Sibiiu, ci pentru țeara întregă.

De asemenea sperăm, că contribuiriile ce au început să între în număr mai mare pentru fondul Museului, se vor continua progresiv prin donațiunile tuturor amicilor culturai noastre naționale, și astfel Asociațiunea va fi pusă în posibilitatea de a înzestra Museul în mod demn și și pe deplin multămitor.

DIN DESPĂRȚĂMINTE.

Desp. „Abrud-Câmpeni“ în ședințele sale a rezolvat toate exhibitelc intrate dela comitetul central. Intru promovarea scopurilor Asoc. comitetul cerc. a îngrijit de regulata funcționare a agenturilor existente în Sohodol, Bucium și Abrudsat. S'au făcut preparatiivele necesare pentru înființarea unei noue agenturi în Cărpiniș. Adunarea cercuală s'a ținut în Scărișoara la 9 Aug. 1903, cu un rezultat multămitor atât moral cât și material, fiind de față parte mare a cărturarilor din Munții apuseni și mult popor, și încassându-se taxe în suma de K 507.— Din Biblioteca ambulantă a desp., care constă din 159 volume în valoare de K 110·08 s'a pus un număr mai mare de cărți la dispoziția tuturor agenturilor existente pentru-ca poporul să aibă la îndemână cărți bune, să i-se des-voalte gustul de cetire, și astfel să se susțină legătură neîntreruptă între agenturi și comitetul central. Despărțământul a avut în an. 1903: 1 membru fundator, 26 membri pe viață, 56 membri ordinari și 36 ajutători, în total 119.

*

Desp. „Alba-Iulia“. Comitetul desp. a ținut în 1903 patru ședințe: în 29 Ian., 28 Iunie, 13 August și 26 Decembre. Adunări cercuale s'au ținut două, în Chișfalău la 9 Ian. și în Bucerdea vinoasă la 19 Iunie. În cea dintâi s'a ținut o disertațiune poporală „despre beție“, în a doua „despre lux“, care a fost premiată cu K 10.— În adunarea din Bucerdea vinoasă dl avocat Rubin Pațiția a oferit ca premiu K 20.—, care sumă se va da la proxima adunare cercuală acelei femei, care va dovedi, că a instruat cel puțin 20 fete ori neveste tinere în meseria de a găti bucatele.

Despărțământul are 1 membru fundator, 2 membri pe viață și 25 membri ordinari.

*

Desp. „Beiuș“. Comitetul desp. a ținut în decursul an. 1903 4 ședințe și o adunare cercuală.

Pentru popularisarea scopurilor Asociațiunii s'a confirmat praxa de a ținé prelegeri de iarnă. La început membrii din comitet au primit

această sarcină; apoi au fost rugați să-și dea concursul și preoții și învățătorii. Comitetul desp. a distribuit cărți la adunarea cercuală mai ales celor ieșiți din școala de repetițiune.

Comitetul continuă a ridica valoarea lucrurilor de mână femeesci prin expoziții și pentru a se apropia de popor a căutat felurite modalități: înființarea de agenturi și biblioteci populare, distribuirea de cărți și premii, prelegeri populare, etc.

Agenturi sunt trei, anume: în *Rogoz* unde este și o bibliotecă constituitoare din 76 opuri, în *B.-Lazuri și Cusuiș*, cu o bibliotecă frumoasă, în fine în *Vaşcău*, unde direcțiunea agenturii a exprimat părerea, că acel ținut nu e încă preparat pentru întreprinderi culturale.

Biblioteca centrală numără 235 opuri. Întrebuințarea din an în an e mai frecventă, dar' nu suficientă în proporție cu numărul alfabetilor din Beiuș și jur.

Prelegeri vor ține în iarna presentă domnii: G. M. Marinescu, Vasiliu Dumbrava și Nicolau Fabian.

S'au stabilit 2 premii de câte 10 cor., unul pentru o scriere despre felul și priința cutărei reuniuni practice și modul înființării aceleia într'un anumit sat; altul pentru cel mai frumos costum femeesc îmbrăcat sau expus cu ocasiunea adunării cerc. ordinare proxime în Criștior.

Percepțiunile anului 1903 au fost de K 492.06, erogațiunile de K 397.75, sald K 94.61.

În budgetul anului 1904 sunt provădute la percepțiuni K 524.61, la erogațiuni K 465.—, sald K 59.61.

Membri a avut desp. în 1903 în total 67, din cari 3 fundatori, 49 ordinari și 15 ajutători.

*

Desp. „Brașov“. Raportul dlui Andreiu Bârseanu, dir. desp. „Brașov“, îl publicăm aproape în întregime pentru interesul ce el presentă, și ca să servească de exemplu și altora. Raportul ne arată situațiunea și lucrările desp. „Brașov“ în decursul anului 1903, anume:

1. În ceea-ce privește *numărul membrilor* din acest despărțământ cu bucurie se constată, că în decursul anului espirat s'a făcut un progres destul de simțitor. Pe când la începutul anului despărțământul avea:

1 membru fondator,
5 membri pe viață,
64 „ ordinari,

cu încheierea anului 1903 el numără:

2 membri fundatori,
9 „ pe viață,
76 „ ordinari.

Aici este de însemnat, că unul dintre membrii pe viață noui (domnul Dr. Nicolae Vecerdea) s'a mutat în decursul anului dela Sibiiu la Brașov. Același lucru s'a întâmplat și cu unul din membrii ordinari (d-na Eugenia Vecerdea), pe când unul dintre membrii ordinari vechi (dl Nicolae Petra-Petrescu) s'a mutat în decursul anului de pe teritorul despărțământului Brașov.

Dintre membrii ordinari și-au achitat taxele prin comitetul desp. 68, 3 s'au folosit de beneficiul membrilor secțiunilor literare-sciințifice, iar 5 sunt restanțieri. Pe lângă membrii amintiți mai sus, despărțământul a mai avut în decursul anului 16 membri ajutători cu taxe de câte 2 cor.

2. *Agenturile comunale* au rămas și în decursul anului 1903 în număr de 17. Singura schimbare, care s'a făcut, a fost, că agentura din Rêșnov, care nu funcționase mai multă vreme, s'a organizat din nou.

3. *Bibliotecile populare ambulante* s'au mai înmulțit în decursul anului espirat cu două și anume cu *biblioteca VIII a*), compusă din 100 volume legate, în preț de 172 cor. 46 bani, afară de dulapul, în care este așezată această bibliotecă, și cu *biblioteca V b*), compusă de asemenea din 100 volume legate, în preț de 199 cor. 48 bani, afară de dulap. Astfel de present desp. Brașov dispune cu totul de 16 *biblioteci*, care cuprind laolaltă 1476 volume în preț de 2520 cor. 37 bani.

Bibliotecile vechi se află spre folosință tot în comunele arătate în raportul precedent. Schimbarea lor se va face numai la toamna viitoare, după-ce în decursul verei se vor fi revidat și completat. Cele două biblioteci nouă sunt încă disponibile și se vor distribui cât mai curând. Conspectele speciale despre aceste două biblioteci se alătură pe lângă raportul de față.

Un ajutor însemnat pe seama bibliotecilor populare ale desp. a fost suma de 60 cor., pe care au binevoit a o contribui diletanții români din Brașov, în frunte cu stim. doamnă Elena Dr. A. Murășianu și cu dl Zach. Bârsan, în urma unei reprezentațiuni teatrale. Afară de aceea s'au primit în dar mai multe cărți și anume: din partea Comitetului central 15 exemplare din broșura „Casa părintească“ de I. Popea și 4 alte broșuri, din partea desp. Lugoș 2 broșuri din „Biblioteca poporală“ edată de densus, dela biserica Sf. Nicolae din Brașov-Scheiu 14 exemplare din Istoria bisericeii Scheilor și câte 14 exemplare din „Documente privitoare la trecutul Românilor din Scheiu“, publicate de dl Dr. Sterie Stinghe, vol. I—IV; mai departe dela Eforia școalelor centrale române din Brașov 14 exemplare din „Istoria școalelor centrale“ de dl A. Bârseanu, dela comitetul „Societății pentru crearea unui fond de teatru român“ câte 14 exemplare din Anuarul V și VI al acestei societăți, și dela Comitetul „casinei române“ din Brașov numeri diferiți din 7 ani ai foaiei populare „Albina“ din București.

Tot relativ la bibliotecile populare se amintesc în fine, că în decursul anului bibliotecarul desp., dl profesor G. Vătășanu, a compus un

indice alfabetic (după autori) al tuturor cărților aflătoare în cele 16 biblioteci, așa încât pe viitor, fiind evidența mai mare, și achizițiunea cărților nouă se va pute face cu mai mare ușurință.

4. Voind a întocmi un ciclu de *prelegeri populare* în diferitele comune de pe teritoriul despărțământului, comitetul desp. s'a pus în înțelegere cu mai mulți oameni de carte din Brașov și împrejurime. Acestia au și promis concursul lor, așa încât se speră, că în curând se va pute pune în aplicare și acest însemnat mijloc pentru cultivarea poporului.

5. La începutul anului espirat comitetul desp. a înaintat spre aprobare *Statutele „Reuniunii agricole“*, proiectate a se înființa pe teritoriul despărțământului Brașov. Înaltul Minist. reg. ung. de agricultură însă prin rezoluțiunea sa din 16 August 1903, Nr. 71020 a denegat aprobarea pe motiv, că pe baza unei ordinațiuni ministeriale din 1875 numai reuniuni culturale și literare pot fi cu caracter de naționalitate. În urma acestei rezoluțiuni comitetul prin secretarul seu a făcut pași pe lângă autoritățile administrative ale comitatului Brașov, ca Înaltul Minister să fie rugat a reveni asupra hotărârii sale și a aproba statutele proiectatei Reuniuni.

6. Pentru îndeplinirea agendelor sale comitetul desp. a ținut în decursul anului 1903 cu totul 8 ședințe. *Adunarea generală ordinară a despărțământului* s'a ținut în 1/14 Iunie 1903 în comuna Rêșnov. La această adunare s'a prezentat și s'a desbătut raportul general al comitetului despre activitatea sa în decursul anului admin. 1902/3, raportul special despre starea casei și s'a stabilit budgetul pe anul 1903/4. Disertațiunile ținute cu această ocaziune au fost următoarele: dl Iosif Renghia, învățător suplent în Rêșnov, a tractat tema: „Cum ar pute poporul nostru să ajungă la bunăstare materială și la cultură spirituală?“; dl Anania Boldor, învățător în Codlea, a vorbit despre „Îngrijirea pomilor“; dl Ioan Lăpădatu, cand. de profesor, a dezvoltat tema: „Idei călăuzitoare despre biserică și școală“.— Și la adunarea aceasta, ca și la altele de mai înainte, s'a distribuit între poporul adunat un număr însemnat de scrieri populare, parte procurate din mijloacele despărțământului, parte dăruite.

7. *Mișcarea casei desp.* în decursul anului 1903 a fost de 1344 cor. 58 b. la intrări și de 980 cor. 30 b. la eșiri, rămânând un sald de 364 cor. 28 b., din care însă au a se acoperi cărțile procurate pe seama ultimelor două biblioteci populare, neachitate până la finea anului, și a se înainta casei centrale 4 cor. 80 b., ca taxe dela 3 membri ajutători, netrimise încă până acum.

*

Desp. „Orade“. Comitetul cercual — ne spune dl director al desp. — s'a folosit de toate mijloacele posibile pentru deșteptarea interesării marlei public față de toate afacerile culturale ale Asociațiunii.

Pe lângă ținerea a 6 ședințe, în cari s'au discutat afacerile administrative, s'au cerut în mai multe rânduri — prin circulare — concursul bărbaților mai cu dare de mână, înrolându-se sub steagul Asociațiunii.

În decursul anului 1903 s'a înființat biblioteca populară cu sediul în Oradea-mare, care constă din 117 diferite opere în 119 volume și în valoare de K 195·17. S'au făcut pașii necesari pentru înființarea mai multor agenturi în provincă. Adunarea cercuală s'a ținut în Oradea-mare la 26 Dec. 1903. Între altele s'a decis înființarea unei bibliotecă ambulante. Pentru Museul istoric s'au câștigat în desp. contribuiri în sumă de K 114'—. Desp. a avut în 1903 membru fondator 1, pe viață 2, ordinari 41, ajutători 4, în total = 48.

*

Desp. „Sătmar“. Comitetul cercual a ținut în decursul anului 1903 mai multe adunări, dar' mai toate în Baia-mare sau în jurul Băii-mari. Astfel de adunări s'au ținut la 27 Martie, la 26 Iunie, precum și altele nenumărate, atât ale comitetului cercual, cât și ale celorlalte comitete instituite pentru sărberea festivităților adunării generale a „Astrei“ din 9—10 August 1903 în Baia-mare, care cu drept cuvânt se poate înșira între cele mai reușite. La 12 Novembre comitetul cerc. a ținut ultima ședință în 1903, tot în Baia-mare, pentru utilizarea succesului moral al adunării generale a Asociațiunii în favorul despărțământului, prin angajarea tuturor elementelor inteligente din despărțământ să se facă membri ai Asociațiunii; precum și punerea în discuție a procedurii pentru a se ajunge acest rezultat. S'au luat dispoziții pentru ținerea prelegerilor populare în jurul Băii-mari, dacă ținerea aceluia nu vor pune pedeci oficiile administrative. Cărțile dăruite de Asociațiune în ocaziunea adunării generale s'au împărțit în jurul Băii-mari. Bibliotecile populare din Seini, Șișesci, Săsari și Moftinul-mic au fost completate prin cărți parte cumpărate parte donate. Agentura Asoc. în Seini, grație activității d-ilor George Achim și Ioan Radeș împlinesce în jurul Seinelor o frumoasă misiune, dând spre cetire din cărțile bibliotecii sale și afară de Seini. Cassa despărț. cu finea anului 1903 a fost de K 397·49. Despărț. are 3 membri fondatori, 10 membri pe viață și 45 ordinari.

*

Desp. „Timișoara“, conform raportului direcțiunii, a înființat în decursul anului 1903: 4 biblioteci populare, pentru cari a spesat K 516. Pe teritoriul desp., care se estinde peste 106 comune, funcționează acum 20 biblioteci populare ale despărțământului.

În decursul anului 1903 comitetul cercual a abonat 30 exemplare din numărul de Dumineca al „Gazetei Transilvaniei“ și le-a trimis gratuit în comunele, în cari poporul nostru nu s'a fost dat încă cu cetirea ziarelor; acum însă, fiind-că și țeranul a început a abona câte un ziar săptămânal, în loc de a mai abona ziare, comitetul a început să procure și distribue gratuit cărți de școală pentru copiii săraci dela școlile noastre populare; comitetul a cumpărat și distribuit astfel de cărți în suma de K 357'—.

În decursul anului 1903 comitetul cercual a cumpărat 600 ex. din cartea „*Deprinderi păgubitoare*” și 500 ex. din Nr. 2 al Bibliotecii populare a Asociațiunii și le-a distribuit ca premii la examenele acelor elevi din școlile populare, cari au cercetat regulat școala.

Cărțile menite pentru bibliotecile populare au fost sporite cu 200 tomuri, iar fondul cultural al desp. cu K 1000.—

Pentru școlile mai sărace s'au cumpărat recuizite școlare în suma de K 180.—

Bibliotecile populare constau: 1 din 62 tomuri, 3 din câte 63 tom., 1 din 64, 4 din câte 65, 2 din câte 70, 1 din 71, 2 din câte 73, 3 din câte 74, 1 din 79, 1 din 83 și 1 din 99 tomuri, în total 1415 tomuri. Scrierile după cuprinsul lor sunt: 1. igienice; 2. economice; 3. de istorie și geografie; 4. referitoare la instrucțiune; 5. scrieri dramatice; 6. poezii; 7. novele, povești și scrieri umoristice; 8. diverse.

Despărțământul are 4 membri fondatori, 11 membri pe viață și 48 membri ordinari.

Activitatea dlui *Emanuil Ungurianu* directorul despărțământului și a comitetului cercual este exemplară și roadele bune ale acestei activități se văd și de present, suntem însă convinși că ele vor eși la iveală și se vor pute aprea numai mai târziu în toată marea lor.

*

Desp. „Torac”. După adunarea despărțământului din 1902, ținută în Toracul-mare, nesuccesă și necercetată, s'a ținut adunarea la 8/21 Septembrie 1903 în Ecica-română. Inscrinduse din Ecica-română pe lângă 2 membri ordinari și 19 membri ajutători cu taxa de câte K 2.—, s'a înființat acolo o *agentură* sub presidial dlui preot Valeriu Magdu, paroch local. Din modestele mijloace, de cari dispune despărțământul, se va înființa în Ecica și o bibliotecă poporală.

Bibliografie.

„*Enciclopedia Română*”, editată din însărcinarea și sub auspiciile „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, de Dr. C. Diaconovich.

Fasc. XXXIII, *Ulceratiune-Zymotic*.

Cu acest fascicol, care are o estensiune de 8¼ coale de tipar și ne dă pe 156 colonne aproape 2000 articole, se încheie marea și folositoarea publicațiune enciclopedică a „Asociațiunii”. Din cuprinsul ultimei broșuri remarcăm o bogată serie de articole biografice de interes special pentru noi, între cari: Ungurian, Urechia (Grig., Vas., Alex.) Urs de Margina, Ursianu Val., Văcărescu (Enache, Ion, Const., Teod. și Elena),

Valerian Rimniceanul, Vancea de Buteasa, Vardalah, Varga, Varlaam Mitr., Vârtic, Vasici, Vasilie (c. Mare, Vodă), Vasiliu Năsturel, Veissa, Velescu, Veliciu, Velovan, Ventura, Vicol, Vilara, Vintilă Vv., Vișa, Vițu, Vizanti, Vlad Vv., Vlădescu, Vladimirescu, Vladislav Vv., Vlăduțiu, Vlăhuță, Voinescu, Voinov, Voiuțchi, Volcinschi, Vorobchievici, Vuia, Vulcan, Wachmann, Wassilko, Weigand, Weitzecker, Werenka, Wickenhauser, Wiest, Wlad, Xenopol, Zăgănescu, Zamfirescu, Zane, Zappa, Zefkari, Zerlendi, Zosima, Zota, Zsiga, etc. In materie *istorică* găsim — afară de titlii înșirați, — încă un număr mai mare de articole importante, dintre cari amintim: Ungro-Vlachia și Valach (de Dr. D. Onciul), Uric (de Dr. G. Popovici) și partea articolului Ungaria, care se ocupă cu Românii din acest stat (numărul și locuințele lor, Bisericile rom., institutele de învățământ și instituțiunile sociale și culturale, Băncile rom., Presa și situația politică a Românilor din Ungaria), etc. *Medicinii și igienei* s'a dat și în acest fascicol o deosebită atențiune, și anume găsim între altele art. Unt, Vase, Vegetarism, Vin și Zea Mays (porumbul) de neobositul academician Dr. I. Felix, apoi articolul Urechea (cu 9 ilustrațiuni) de Dr. G. Crăiniceanu, și diferite lucrări ale distinșilor medici români: Dr. Imerwol (Variola, etc.), Dr. Tălășescu (Vasele sângelui, Vivisecțiune, Virus, etc.), Dr. Beu, și alții. In ramul *istoriei naturale* remarcăm: Zoologia de Dr. N. Leon și diferite art. mai mici de zoologie din peana dlor prof. Moisil, Popescu-Voiesci și Popovici Băznoșanul, apoi partea botanică lucrată cu deosebită îngrijire de conducătorii Institutului botanic dela Cotroceni: M. Vlădescu, Z. C. Panțu, St. Radian și P. Procopovici, și în fine art. de mineralogie de Dr. L. Mrazek. Din celelalte ramuri ale *științelor naturale* mai avem de remarcat art. de cosmologie și geogr. fizică de Dr. M. Murgoci (Univers, Uragan, Uranus, Văi, Vânt, Venus, Zona, Zodia, Zodiac, etc.), și de dl prof. S. Atanasiu, și în fine art. de chimie de Dr. S. Minovici. In materie *literară* amintim mai multe articole mai importante de M. Străjan (Vergilius, Wieland, Zschokke, etc.) și Dr. A. Șuluțu (lit. francesă), apoi din *filosofie* scrierile profesorilor M. Dragomirescu și Gr. Pletosu. Științele *politice*, dreptul și finanțele sunt reprezentate prin lucrările dlor Valerian Ursianu (Ultimatum, etc.), Scriban (Usufruct, Usucapiune, Viol, etc.) și B. Voinescu (Vamă, etc.), iar *artele* prin art. ale dlui Titus Cerne (Verdi, Voce, Wagner, etc.). In fine mai amintim, că partea referitoare la *Bucovina* a fost lucrată până la fine cu atențiune deosebită de academicianul Sbiera.

Afară de titlii amintiți pân'aci, găsim în fascicolul de care vorbim și articole lucrate de aproape toți ceilalți colaboratori ai „Enciclopediei Române“, cari astăzi, fără deosebire, pot fi mândri de succesul lucrării ce în decurs de 7 ani au săvârșit-o cu multă abnegațiune și cu zel neobosit.